

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Ковалів Віра Дмитрівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

УДК 351.425
(індекс)

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Удосконалення функціонування системи пенсійного забезпечення України в

умовах воєнного стану
(назва роботи)

Публічне управління та адміністрування

(назва освітньої програми)

281 Публічне управління та адміністрування

(шифр і назва спеціальності)

(підпис, ініціали та прізвище здобувача освітнього ступеня)

Науковий керівник Арабчук Я. І. к.філос.н., доцент, доцент кафедри ПУА
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

Допущено до захисту

Завідувач кафедри
професор І. П. Лопушинський
(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Рецензент
Н. Б. Косаревич

(посада) (підпис) (дата) (ініціали та прізвище)

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело.

Івано-Франківськ – 2024

АНОТАЦІЯ

Ковалів В.Д. Удосконалення функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану. – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 – «Публічне управління та адміністрування». – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2024.

У магістерській роботі розкрито шляхи удосконалення функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану.

Досліджено теоретико-еволюційні засади розвитку системи пенсійного забезпечення; організаційно-правове забезпечення пенсійної системи в Україні; сучасні тенденції розвитку системи пенсійного забезпечення; особливості призначення, виплати та доставки пенсій у період воєнного стану.

Визначено статус Пенсійного фонду України як ключової дійової особи в системі пенсійного забезпечення.

Описано проблемні аспекти пенсійного забезпечення, способи їх усунення та перспективні напрямки реформування системи пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Матеріали магістерської роботи будуть корисними для удосконалення діяльності органів влади, при розробці проєктів нормативно-правових актів, а також можуть бути використані у процесі підвищення кваліфікації чи професійного навчання державних службовців.

Ключові слова: страхувальник, соціальна політика, соціальне забезпечення, пенсійне забезпечення, страховий стаж, Пенсійний фонд України.

ANMERKUNG

Kovaliv V.D. Verbesserung der Funktionsweise des Rentensystems unter dem Kriegsrecht.– Manuskript.

Masterarbeit im Fachgebiet 281 - „Öffentliches Management und Verwaltung“ - Iwano-Frankiwsker Nationale Technische Universität für Öl und Gas.

Die Masterarbeit zeigt Wege zur Verbesserung der Funktionsweise des Rentensystems unter dem Kriegsrecht auf.

Untersucht werden die theoretischen und evolutionären Grundlagen der Entwicklung des Rentensystems; die organisatorische und rechtliche Unterstützung des Rentensystems in der Ukraine; die aktuellen Trends in der Entwicklung des Rentensystems; die Besonderheiten der Ernennung, Auszahlung und Auslieferung von Renten während des Kriegsrechts.

Der Autor definiert den Status des Pensionsfonds der Ukraine als Schlüsselakteur im Rentensystem.

Es werden die problematischen Aspekte der Rentenversorgung und die Wege zu ihrer Beseitigung sowie die vielversprechenden Richtungen für die Reform des Rentensystems in der Ukraine unter Berücksichtigung der ausländischen Erfahrungen beschrieben.

Die Materialien der Masterarbeit werden bei der Verbesserung der Tätigkeit der Behörden, bei der Ausarbeitung von Verordnungsentwürfen und auch bei der Fort- und Weiterbildung von Beamten nützlich sein.

Schlüsselwörter: Versicherungsnehmer, soziale Sicherheit, Altersvorsorge, Versicherungsnachweis, Pensionsfonds der Ukraine.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1	
ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ.....	8
1.1 Теоретико-еволюційні засади розвитку системи пенсійного забезпечення	8
1.2 Організаційно-правове забезпечення пенсійної системи в Україні	21
РОЗДІЛ 2	
ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ.....	28
2.1 Сучасні тенденції розвитку системи пенсійного забезпечення.....	28
2.2 Пенсійний фонд – ключова дійова особа в системі пенсійного забезпечення.....	33
2.3 Особливості призначення, виплати та доставки пенсій у період воєнного стану.....	40
РОЗДІЛ 3	
УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ.....	49
3.1 Проблемні аспекти пенсійного забезпечення та способи їх усунення в умовах воєнного стану	49
3.2 Перспективні напрямки реформування системи пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.....	56

ВИСНОВКИ.....	65
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. Створення ефективної пенсійної системи дуже гостре й актуальне питання для будь-якого суспільства. Попри те, що в Україні ще 20 років тому стартувала пенсійна реформа, надалі залишається невирішеними питання наповнення бюджету Пенсійного фонду, а загальний рівень пенсій більшості громадян є дуже низький. Проблеми загострились ще й унаслідок воєнних дій, низки економічних, соціальних та демографічних проблем, що безпосередньо впливають на фінансову стійкість та здатність держави забезпечувати пенсійні виплати. Зокрема, економічна криза та збільшення державних витрат на оборону знижують можливості для фінансування соціальної сфери, включно з пенсійними виплатами.

Зменшення надходжень до Пенсійного фонду через втрату частини економічно активних територій, а також складнощі з наповненням бюджету через тінізацію доходів та зростаючий дефіцит Пенсійного фонду створюють серйозні виклики для ефективного функціонування пенсійної системи. Крім того, війна призводить до значних демографічних змін: скорочення працездатного населення та чисельності працюючих при збільшенні частки громадян, які потребують соціальної підтримки. Серед причин кризового стану солідарної пенсійної системи України є старіння населення, “тінізація” ринку праці, недосконалість організаційно-правового забезпечення функціонування пенсійної системи. Це зумовлює необхідність перегляду та удосконалення існуючої пенсійної моделі.

Таким чином, розробка та впровадження ефективних механізмів удосконалення пенсійної системи є невідкладною необхідністю для забезпечення її стійкості в умовах воєнного стану та соціально-економічних змін, що відбуваються в країні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми пенсійного забезпечення знайшли висвітлення у працях із загальних проблем теорії та практики державного управління і соціальної політики відомих вітчизняних учених: В. Бакуменка, В. Єлагіна, О. Палій, В. Скуратівського, а з питань державного пенсійного страхування: Б. Зайчука, О. Зарудного, Н. Нарожної, М. Оробчука. Трансформації фінансових механізмів державного управління пенсійною системою та історичного розвитку присвячені праці: В. Толуб'яка, Б. Надточія, І. Загорулька, В. Юраха, досвіду розвитку пенсійних систем О. Мелешка, В. Романченка, А. Якиміва, впливу процесу «тінізації» економіки на пенсійну систему: Д. Водолажченка та ін.

Мета та завдання дослідження. Мета роботи – дослідити основні напрямки удосконалення функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану.

Дана мета зумовлює розгляд таких завдань:

- проаналізувати теоретико-еволюційні засади розвитку системи пенсійного забезпечення;
- здійснити оцінку організаційно-правового забезпечення пенсійної системи в Україні;
- визначити сучасні тенденції розвитку системи пенсійного забезпечення;
- дослідити Пенсійний фонд як ключову дійову особу в системі пенсійного забезпечення.;
- розглянути особливості призначення, виплати та доставки пенсій у період воєнного стану;
- виявити проблемні аспекти пенсійного забезпечення та способи їх усунення;
- запропонувати перспективні напрямки реформування системи пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду.

Об'єктом дослідження є удосконалення функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану в Україні.

Предметом наукового дослідження є процеси функціонування та удосконалення пенсійної системи України в умовах воєнного стану.

Методологічна основа. У роботі використовувалися окремі методи наукового пізнання. За допомогою методу аналізу визначено закони, постанови урядів та інші нормативно-правові акти, які регулюють пенсійне забезпечення в Україні, а також зміни, внесені до цих актів під час воєнного стану. Системно-структурний і системно-функціональний методи застосовано для визначення факторів, які впливають на функціонування системи пенсійного забезпечення в умовах воєнного стану. Порівняльно-правовий і компаративний методи застосовано для дослідження зарубіжного досвіду щодо перспективних напрямків реформування системи пенсійного забезпечення й визначення можливостей його використання в умовах України. Структурно-логічний метод використано при визначенні основних шляхів призначення, виплати та доставки пенсій у період воєнного стану. Методи моделювання, аналізу та синтезу послужили для встановлення сучасного тенденцій розвитку пенсійного забезпечення.

Практичне значення магістерського дослідження полягає в тому, що основні положення і висновки роботи можуть бути використані в навчальних курсах з питань, а також при створенні навчальних посібників, підручників, методичних рекомендацій, спецкурсів для органів державної влади.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. Магістерську роботу викладено на 75 сторінках, з них 57 сторінок основного тексту. Робота містить 4 рисунки та 1 таблицю. Список використаних джерел налічує 51 найменування.

РОЗДІЛ 1

ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

1.1 Теоретико-еволюційні засади розвитку системи пенсійного забезпечення

Процес європейської інтеграції надзвичайно актуалізує стратегію і тактику розвитку пенсійної системи з урахуванням не тільки європейських, а й світових трендів. У сучасному суспільстві пенсійна система відіграє значну роль, адже її надійність та стабільність є основою соціальної та економічної рівноваги. Для формування ефективної системи соціального захисту населення важливо дослідити теоретико-еволюційні засади формування, розвитку та функціонування пенсійного страхування, які охоплюють різноманітні теоретичні підходи та етапи становлення пенсійних систем, що формувалися відповідно до суспільних потреб і умов.

Основою сучасної пенсійної системи є концепції соціального захисту, які виникли в результаті еволюції суспільних відносин, економічних змін та процесів соціалізації. Ключовими етапами в еволюційному розвитку є формування моделей пенсійного забезпечення, починаючи від систем індивідуальних накопичень та підтримки на основі родинних зв'язків до систем державного регулювання та соціального страхування.

Основними теоретичними підходами до розвитку пенсійних систем є:

- **концепція соціального страхування**, яка базується на принципі солідарності поколінь, де працююче населення забезпечує пенсійні виплати для старших. Вона була закладена в кінці XIX – на початку XX століття з впровадженням пенсійних програм у європейських країнах (наприклад, Німеччина під керівництвом Бісмарка);

- **модель накопичувальної системи**, що передбачає індивідуальні заощадження громадян, які вкладаються у фонди для подальшого використання на пенсію. Цей підхід став особливо актуальним в умовах сучасних економічних ризиків та старіння населення, де важливо забезпечити незалежність пенсійних систем від демографічного тиску;

- **мультикомпонентні системи** – сучасний підхід, який включає як обов'язкові державні програми, так і приватні пенсійні накопичення. Така структура, що базується на рекомендаціях Світового банку, має на меті балансувати між солідарною та індивідуальною відповідальністю громадян, підвищуючи стійкість пенсійної системи;

- **теорії справедливості та добробуту** досліджують питання справедливого розподілу ресурсів між поколіннями, забезпечення мінімального рівня добробуту для всіх громадян та підтримку гідного рівня життя в старості;

- **адаптаційні теорії** в умовах соціально-економічних криз акцентують на необхідності гнучкості пенсійної системи в умовах глобальних криз, війни чи економічної нестабільності. Такі підходи передбачають використання тимчасових механізмів для забезпечення неперервності виплат та захисту вразливих верств населення.

Застосування еволюційних підходів до пенсійного забезпечення дозволяє формувати гнучкі системи, які здатні адаптуватися до демографічних, економічних та соціальних змін, враховуючи потреби суспільства та необхідність забезпечення соціальної справедливості¹.

Таким чином, необхідно більш детально проаналізувати історичний розвиток пенсійного забезпечення, щоб зрозуміти етапи його еволюції, змін у підходах до соціального захисту громадян, а також фактори, що вплинули на формування сучасної системи пенсійного забезпечення.

---

¹ Стопчак А. Ю. Історичні аспекти виникнення та еволюції соціального захисту населення в Україні / А. Ю. Стопчак // Вісник Хмельницького 219 національного університету: наук. журн. – Хмельницьк : 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 60–64.

Так, протягом свого розвитку та багатовікової історії людство завжди прагнуло поліпшити умови життя завдяки продуктивній праці. Проте, часто, з об'єктивних причин, люди не могли залишатися активними членами суспільства та створювати блага своєю працею. Це обумовило необхідність забезпечення підтримки для непрацездатних громадян і соціального захисту від ризиків, як-от старість, втрата працездатності чи хвороба. У таких ситуаціях людина могла покладатися на допомогу близьких, підтримку громади чи співробітників.

Перші згадки про компенсацію збитків, пов'язаних із життям на українських землях, можна знайти в давньоруських літописах X–XI століть («Руська правда»). Запорізькі козаки, наприклад, отримували компенсації за травми, отримані під час роботи. Проте, незважаючи на певні елементи пенсійного страхування на українських землях, воно не набуло широкого розвитку, як у багатьох країнах світу, оскільки ці території часто перебували під контролем іноземних держав².

Одним із перших прикладів виникнення організованих систем у Західній Європі стали гільдії торговців і ремісників в Англії — товариства взаємодопомоги, учасники яких отримували фінансову підтримку (пенсії) у випадках бідності чи хвороби. З часом конфлікти інтересів між державою та професійними об'єднаннями призвели до того, що працівники деяких галузей почали відраховувати частину заробітку заздалегідь для підтримки старших колег, які вже не могли працювати. Так у суспільстві почав формуватися солідарний (розподільчий) принцип фінансування пенсій³.

Наприкінці XIX — на початку XX століття пенсії не розглядалися як окремий елемент соціального захисту, тому їхній розвиток у той час мав схожі риси.

---

² Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів = Reforming Ukrainian Pension System in Light of European Standards : монографія / Василь Зеленко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023.

³ Оверчук В. С. Історичний аспект розвитку пенсійної системи в Україні [Електронний ресурс] / В. С. Оверчук, С. В. Калюга. – Режим доступу : irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe

Зайчук Б.О. та Зарудний О.Б. зазначають, що індустріальне суспільство другої половини XIX — початку XX століття суттєво змінило ситуацію. Соціальне забезпечення стало важливою складовою соціально-трудова відносин і частиною державної політики в економічно розвинених країнах, а також предметом правового регулювання⁴.

Дослідник Якимів А.І., вивчаючи розвиток соціального забезпечення, зазначав, що в Німеччині у 1880 році рейхсканцлер Отто фон Бісмарк представив рейхстагу проєкт закону про обов'язкове страхування від нещасних випадків. Пізніше, у 1884 році, було прийнято закон про страхування від нещасних випадків, а у 1889 році — закон про страхування від старості та інвалідності. Німецький приклад став стимулом для інших європейських країн⁵.

Так, у 1894 році закон про страхування від нещасних випадків запровадила Норвегія, 1895 році – Фінляндія, 1898 році – Швеція, 1900 році – Іспанія, 1901 році – Голландія і Бельгія. У Франції було введено обов'язкове страхування старості та інвалідності у 1910 році⁶

Подібні процеси відбувалися і в США. Фінансова криза 1930-х років значно пришвидшила розробку та підписання Франкліном Рузвельтом у 1935 році закону «Про соціальне забезпечення», що започаткував федеральну програму соціального страхування в США. У 1936 році було введено персоніфікацію застрахованих осіб, а з 1937 року програма соціального страхування перейшла на солідарний принцип фінансування.

Отже, можна зазначити, що формування пенсійних систем і загалом систем соціального захисту завершилося у XX столітті: в індустріально розвинутих країнах — у першій половині століття, в інших — дещо пізніше.

---

⁴ Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : навчальний курс / [Зайчук Б. О., Зарудний О. Б., Березіна С. Б., Александров В. Т., Недбаєва С. М.]. Київ : НВП «АВТ», 2005. 256 с.

⁵ Якимів А. І. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец. : 08.01.01 «Економічна теорія»/ А. І. Якимів ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : 2004. – 246 с

⁶ Якимів А. І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Львів : Афіша, 2003. 448 с.

Що стосується України, то слід зазначити, що з огляду на те, що в ХІХ столітті українські землі перебували під управлінням різних держав, важливо проаналізувати розвиток систем державного соціального забезпечення кожної з них, а також подальші зміни в часи перебування України у складі СРСР та після здобуття незалежності, що представлено у таблиці 1.1.

Табл. 1.1 - Система державного соціального забезпечення на українських землях, що перебували під владою різних держав⁷

Держава, під владою якої були українські землі	Особливості системи державного пенсійного страхування
Австрія	1833 р. – введення промислових інспекторатів; 1854 р. – перші закони щодо захисту населення; 1887 р. – закони щодо обов’язкового страхування працівників від нещасних випадків на роботі; 1906 р. – закони щодо обов’язкового страхування службовців
Польща	1924 р. – страхування від нещасних випадків; 1927 р. – пенсійне страхування службовців та робітників; 1933 р. – інвалідне страхування службовців та робітників
Румунія	1933 р. – закон про соціальне забезпечення
Чехословаччина	1907 р. – угорський закон про обов’язкове страхування робітників від хвороби, інвалідності й на старість; 1924 р. – уніфікаційний закон для всієї Чехословаччини; 1929 р. – закон про пенсійне забезпечення для службовців
СРСР	1933 р. – соціальне страхування почало перетворюватися у соціальне забезпечення; 1936 р. – Конституція СРСР проголосила право всіх громадян на матеріальне забезпечення в старості; 1956 р. – був прийнятий закон про пенсійне забезпечення робітників і службовців; 1964 р. – закон про пенсійне забезпечення колгоспників; 1973 р. – реформа у галузі пенсійного забезпечення інвалідів і сімей, які втратили годувальника; 1974 р. – запроваджена допомога на дітей малозабезпеченим сім’ям; 1990 р. – Закон «Про пенсійне забезпечення»;

⁷ Складено за: Бондалетова Т.О. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення України Інновації та традиції в сучасній науковій думці: матер. третьої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21 – 23 серпня). Вінниця : 2014. С. 36 – 42.

	1990 р. – Закон «Про пенсійне забезпечення військовослужбовців»
--	---

На територіях, що перебували **під владою Австрії**, у 1833 році запровадили посаду промислового інспектора, який контролював дотримання законів щодо захисту прав жінок і дітей. У 1854 році були прийняті перші закони для захисту робітників. У 1887 році набрав чинності закон про обов'язкове страхування працівників на випадок нещасних випадків на робочому місці, а з 1906 року — закон про обов'язкове страхування службовців. Соціальний захист для робітників із сільських районів не був передбачений. Хоч у ХХ столітті Україна перебувала під владою Австро-Угорської імперії, вона зберігала власні традиції вирішення соціальних питань. Як і в провідних країнах, на українських землях вже існували дві системи соціального забезпечення: державна та недержавна.

Коли українські території входили до складу **Польщі**, у 1924 році був ухвалений закон про страхування від нещасних випадків, а у 1927 та 1933 роках — закони, що стосувалися пенсійного страхування, страхування інвалідів, а також соціального захисту службовців і робітників у разі безробіття.

З 1912 року на українських землях, що перебували **під владою Румунії**, діяло румунське соціальне законодавство, зокрема закон про соціальне забезпечення 1933 року.

Під час перебування українських земель **під владою Чехословаччини** тут діяло одне з найпрогресивніших соціальних законодавств. На Закарпатті до 1924 року продовжував діяти угорський закон 1907 року, що передбачав обов'язкове страхування працівників на випадок інвалідності, хвороби та старості. З 1924 року було введено уніфікований закон, що охоплював усю територію Чехословаччини, а з 1929 року — закон про пенсійне страхування для службовців. Обов'язкове соціальне забезпечення здійснювалося шляхом внесків, розмір яких визначався законом, а також існувало добровільне

соціальне страхування, яке підтримували приватні товариства. Внески на випадок хвороби чи нещасного випадку оплачували роботодавці, а держава надавала бюджетні дотації для створення фондів страхування від безробіття⁸.

Зародження пенсійного страхування в Україні почалося в 1890-х роках, коли підприємці почали страхувати своїх працівників у приватних товариствах на випадок смерті, інвалідності та тимчасової непрацездатності. Спершу ця практика поширилася в Одесі, де у 1894 році було застраховано працівників 22 підприємств, а згодом розповсюдилася на Миколаїв, Херсон та інші міста півдня України.

Із системи соціального страхування виділилося пенсійне забезпечення, яке виникло у 1880-х роках у формі пенсійних кас — емеритальних і страхових. Пенсійні каси діяли на принципах взаємного страхування, здійснюючи накопичення і розподіл внесків між своїми членами. Такі каси, як правило, охоплювали державних службовців, працівників транспорту та інших галузей промисловості.

Термін «емерит» (лат. *emeritus*, що означає «відслуживший») використовувався для позначення професорів, викладачів, а також священиків, які звільнялися від виконання обов'язків у зв'язку з віком. Емеритальні каси виконували роль пенсійних кас, що надавали страхування пенсій і виплат. У 1861 році було запроваджено обов'язкове створення кас пенсійного страхування, а у 1912 році — фабричних кас для страхування на випадок хвороби. В Україні такі каси вперше було створено на Донбасі⁹.

У період Радянського Союзу було запроваджено державне соціальне забезпечення та створено фонд соціального захисту, який фінансувався за рахунок таких джерел:

– частини прибутків підприємств і організацій у визначеному законодавством розмірі;

⁸ Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення / О. В. Мелешко // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент»: наук. журнал. – Суми, 2008. – Вип. 12/1 (33). – С. 115–120.

⁹ Надточій Б. Пенсійне страхування в Україні: історичний аспект // Соціальний захист / [відп. ред. С. П. Фертенко]. 2000. № 3. С. 54–58.

– державних дотацій із бюджету.

Із цього фонду надавалися пенсії, допомога для працівників, тимчасово непрацездатних, а також вагітних жінок.

Пенсійна система СРСР функціонувала на основі солідарного принципу, за яким економічно активне населення підтримувало непрацездатне.

З 1932 року пенсійне забезпечення охоплювало працівників усіх галузей господарства, а також був встановлений пенсійний вік — 55 років для жінок і 60 для чоловіків. Конституція СРСР 1936 року закріпила право всіх громадян на соціальне забезпечення у старості.

У середині 80-х років розпочалися зміни в політичній, економічній та соціальній сферах СРСР, що створило необхідність оновлення пенсійного законодавства. У 1987–1988 роках розпочалася робота над новим законом «Про пенсійне забезпечення», який було прийнято Верховною Радою в травні 1990 року. Згідно з новим законом, пенсії фінансувалися не з Державного бюджету, а з новоствореного Пенсійного фонду.

В грудні 1990 року створено Українське республіканське відділення Пенсійного фонду СРСР (постанова Ради Міністрів Української РСР та Ради Федерації незалежних профспілок України від 21 грудня 1990 року №380), яке з січня 1992 року було перетворено на Пенсійний фонд України¹⁰.

Це знаменувало не лише появу нової фінансової структури в країні, але й серйозну зміну підходу до пенсійної системи, яка більше не залежала від державного бюджету. Вона отримала окремі джерела фінансування, власні механізми акумулювання та розподілу коштів, а також задіяла соціальних партнерів — роботодавців і працівників у фінансуванні пенсійної системи.

Після проголошення Незалежності України в серпні 1991 року та прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення» в листопаді цього ж року була закладена правова основа для функціонування Пенсійного фонду

---

¹⁰ Арабчук Я. І. Фінансова стабільність – запорука соціальної політики(пфу від респекту до панахиди). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 8. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2153> (дата звернення: 11.11.2024). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.8.31

нової держави. Стаття 8 цього Закону передбачала, що Пенсійний фонд України є самостійною фінансово-банківською системою, а Положення про Пенсійний фонд затверджується Кабінетом Міністрів України.

У 1991–1993 роках Пенсійний фонд також здійснив перші спроби впровадження елементів накопичувальних пенсійних систем, інвестуючи тимчасово вільні кошти у банківські депозити, статутні фонди підприємств і надаючи кредити. Хоч ці спроби й забезпечили певний прибуток, вони не були повністю успішними через проблеми з адмініструванням та правовим забезпеченням і були припинені в середині 1993 року¹¹.

Проте, досвід комерційної діяльності Пенсійного фонду показав необхідність належного правового регулювання та багаторівневого контролю за використанням фінансів пенсійної системи. У цьому контексті зазначений досвід має важливе значення для вдосконалення організації солідарної пенсійної системи та для розбудови накопичувальної пенсійної системи.

У грудні 1993 року Верховна Рада України ухвалила новий стратегічний документ — Концепцію соціального забезпечення населення України. Її мета полягала не лише у вдосконаленні солідарної пенсійної системи, а й у розвитку двох інших компонентів: обов'язкового накопичувального пенсійного страхування та недержавного накопичувального пенсійного забезпечення, що фінансувалося через додаткові добровільні відрахування роботодавців і працівників.

З 1994 року Пенсійний фонд України був перетворений із самостійної фінансово-банківської системи на центральний орган виконавчої влади з відповідними повноваженнями, що на наш погляд суттєво змінило його сутність та регулюючу роль держави.

У 1996 році право громадян на пенсію було закріплено в Конституції України (ст. 46)¹².

---

¹¹ Лопаків В. С. Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні / В. С. Лопаків // Інтелігенція і влада : наук. зб. / Одес. нац. політехн. ун-т. – Одеса. : 2011. – Вип. 22 Сер.: Історія. – С. 132–138.

¹² Конституція України від 26.06.1996 р. Зі змінами і доповненнями станом на 11.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

Принципи, закладені в Концепції 1993 року, знайшли відображення у Основних напрямках реформування пенсійного забезпечення, затверджених Указом Президента України в квітні 1998 року. Цей документ передбачав створення трирівневої пенсійної системи в Україні, яка поєднує елементи державного та приватного пенсійного забезпечення.

У 1999 році були розмежовані джерела фінансування пенсій між Пенсійним фондом та Державним бюджетом України.

У 2000 році створено умови для функціонування солідарної системи на основі страхових принципів через персоніфікацію даних про сплату страхових внесків. Початок 2000-х років ознаменувався посланням Президента до Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, яке визначало основні напрямки пенсійної реформи на 2001-2009 роки, а також надання органам Пенсійного фонду функцій з призначення та виплати пенсій.

У 2004 році набрав чинності Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», який передбачав, що для призначення пенсії враховуються лише періоди роботи та заробіток, з якого сплачувалися страхові внески, а також запроваджував трирівневу пенсійну систему, що включає солідарну, обов'язкову накопичувальну та недержавну пенсійну системи¹³.

Трирівнева пенсійна система дозволяє знизити ризики, пов'язані зі змінами в демографії (на які особливо впливає солідарна система), а також з економічними коливаннями і змінами на ринку капіталів (що більше відчувається у накопичувальній системі), шляхом їх розподілу між трьома складовими системи. Це забезпечує фінансову стабільність пенсійної системи та дозволяє зберегти рівень доходів працівників після виходу на пенсію, що є важливим та вигідним для них.

З 12 січня 2005 року, відповідно до змін до статті 28 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», було забезпечено

---

¹³ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування. Закон України № 1058-4 від 09.07.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>

виплату мінімальної пенсії за віком для чоловіків з 25 роками, а для жінок — з 20 роками страхового стажу, у розмірі прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність. Було введено перші кроки до диференціації пенсій через доплату за понаднормовий стаж, а також вперше здійснено підвищення пенсій у зв'язку з ростом заробітної плати. Після набрання чинності з 1 січня 2005 року Закону України «Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам», соціальні пенсії були переведені в соціальну допомогу, але за бажанням пенсіонерів вони продовжують виплачуватись Пенсійним фондом до завершення терміну виплати.

У 2006 році було зафіксовано розвиток недержавного пенсійного забезпечення, зокрема, чисельність учасників недержавних пенсійних фондів подвоїлась, а сума активів цих фондів збільшилася втричі, досягнувши 128 млн грн. Також було передано функції призначення і виплати пенсій від відомчих силових і судових органів до Пенсійного фонду України. Був застосований коефіцієнт для підвищення пенсій у зв'язку з ростом середньої заробітної плати в економічних секторах за попередній рік, який перевищував мінімальний рівень. Так, пенсії, призначені до 2005 року (з урахуванням середньої заробітної плати за 2002 та 2003 роки), були підвищені на 28,03 %, що відповідало 96 % темпів зростання заробітної плати в економіці у 2006 році порівняно з 2005 роком. Пенсії, призначені в останні два роки (з урахуванням середньої заробітної плати за 2004 та 2005 роки), підвищено на 20 %, що відповідало 68 % темпів зростання заробітної плати. Підвищення пенсій здійснювалося протягом року в три етапи.

У 2007 році Верховною Радою був схвалений проект Закону України «Про запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування».

З 1 квітня 2008 року встановлено мінімальний рівень пенсійної виплати для всіх категорій пенсіонерів на рівні не нижче прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність.

У жовтні 2009 року набрала чинності концепція подальшого реформування пенсійної системи, яка передбачала два етапи реформування протягом 2010–2017 років¹⁴.

На першому етапі (2010–2013 роки) планувалося вдосконалити солідарну пенсійну систему (перший рівень) і систему недержавного пенсійного забезпечення (третій рівень), а також підготувати запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи (другий рівень).

На другому етапі (2014–2017 роки) передбачалося завершити підготовку та поетапно впровадити другий рівень, а також розробити і впровадити обов'язкові професійні пенсійні програми для працівників у шкідливих умовах праці.

З 1 січня 2010 року запроваджено щомісячну звітність про надходження страхових внесків до системи персоніфікованого обліку Пенсійного фонду України.

З 1 липня 2010 року встановлено умови участі самозайнятих осіб у пенсійному страхуванні та запроваджено фіксований розмір пенсійного внеску для підприємців, які працюють за спрощеною системою оподаткування. З 1 січня 2011 року замість внесків до чотирьох фондів соціального страхування введено єдиний внесок на загальнообов'язкове державне соціальне страхування.

1 жовтня 2011 року набрав чинності Закон України «Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи», який визначив кроки для збалансування солідарної системи пенсійного страхування та створення умов для впровадження другого рівня пенсійної системи – обов'язкової накопичувальної системи. Ця система передбачає накопичення коштів застрахованих осіб на індивідуальних пенсійних рахунках у накопичувальному пенсійному фонді з можливістю їх успадкування. Розмір страхового внеску на початковому етапі запровадження складе 2 % від бази нарахування єдиного соціального внеску та поступово

---

¹⁴ Кириленко О. Пенсійна система України: на шляху реформування. Світ фінансів. 2016. № 3. С. 7-19.

збільшуватиметься на 1 % щороку до досягнення 7 %. Учасниками цієї системи стануть застраховані особи, яким на момент впровадження перерахування внесків не виповнилося 35 років.

У 2011 році до пенсійного законодавства було внесено ряд змін, серед яких передбачалося поступове підвищення пенсійного віку для жінок до 60 років та збільшення мінімального страхового стажу на 10 років, що дозволило обмежити, але не зменшити зростання пенсійних витрат.

Стратегія економічних реформ України на 2010-2014 роки передбачала запуск другого накопичувального рівня пенсійної системи, а до кінця 2012 року повинні були бути закладені основи для цього рівня.

У 2015 році уряд знову переглянув пенсійне законодавство, і хоча в проєкті було запропоновано підвищення загального пенсійного віку до 65 років, через негативну реакцію громадськості від цієї ініціативи вирішили відмовитися.

Зниження ЄСВ у 2016 році, хоча й очікувалося як крок до детінізації ринку праці, фактично не дало бажаного ефекту, а призвело до зменшення фінансових можливостей солідарної пенсійної системи. Частину цього скорочення планувалося направити на накопичувальну систему, але її так і не було впроваджено.

До 1 липня 2018 року уряд мав забезпечити створення інституційних компонентів накопичувальної системи.

У 2019 році Верховна Рада розглядала проєкт закону № 2683 «Про загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення» (далі – проєкт № 2683), який був підтриманий Мінсоцполітики як основа для запровадження другого рівня пенсійної системи. Пропозиції, включені до законопроєкту, мають на меті зменшити ризики корупції та монополізації, підвищити захист пенсійних накопичень громадян і сприяти комплексному розвитку трьох рівнів пенсійної системи України.

У 2021 році загальнообов'язкове накопичувальне пенсійне забезпечення, яке включає обов'язкові пенсійні накопичення, так і не було

запроваджено. Лише близько 9 % застрахованих найманих працівників, що становить менше мільйона осіб, здійснюють добровільні пенсійні накопичення. Такий низький показник є результатом систематичної неуваги з боку держави до впровадження та розвитку цієї системи, попри її важливу соціальну роль. Для більшості українців залишається чинною лише солідарна частина пенсійної системи, де внески від всіх найманих працівників спрямовуються до Пенсійного фонду України і використовуються для виплат пенсій поточним пенсіонерам.

Проект закону № 2683 передбачає, що розмір накопичувального внеску, який сплачуватимуть роботодавці, буде поступово збільшуватися: 1% від заробітної плати працівників у перший рік впровадження, 1,5 % – у другий, 2 % – на третій та в подальші роки. Крім того, до індивідуальних пенсійних рахунків працівників будуть додаватися кошти з державного бюджету. Внески будуть нараховуватись на паритетних засадах, з роботодавцями сплачувати їх у розмірі від 1 % до 2 %. Розмір ЄСВ, що сплачується роботодавцями, залишатиметься незмінним.

У 2023 році планувалось створення недержавного пенсійного фонду, засновником якого мав стати уряд. Він протягом трьох років повинен був збирати внески, у тому числі від держслужбовців, військових та інших категорій осіб. Також планувалось створення адміністратора фонду, який працюватиме на платформі електронних послуг «Дія», завдяки чому кожен зміг би бачити, скільки коштів накопичується на його пенсійному рахунку.

Окрім того, проект закону № 2683 передбачав запуск накопичувальної системи на 2024 рік, однак станом на сьогоднішній день він досі не прийнятий.

1.2 Організаційно-правове забезпечення пенсійної системи в Україні

Згідно зі статтею 3 Конституції України «Людина», її життя, і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою

соціальною цінністю, а стаття 46 стверджує, що громадяни мають право на соціальний захист, що передбачає право на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та інших випадках, передбачених законом¹⁵.

Це право гарантується через систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, фінансовану за рахунок внесків громадян, підприємств та організацій. Ця норма є правовою основою для системи державного соціального страхування, частиною якої є пенсійне забезпечення.

Організаційно-правове забезпечення пенсійної системи України включає в себе правові, організаційні та фінансові механізми, необхідні для ефективного функціонування пенсійної системи. Основними його елементами є:

- ✓ **правова база** – основні документи, що регулюють пенсійне забезпечення в Україні та визначають принципи, права і обов'язки громадян, підприємств і держави у сфері пенсійного забезпечення, серед яких:
  - Конституція України (ст. 46) — гарантує право на соціальний захист, що включає пенсійне забезпечення в разі старості, втрати працездатності чи годувальника, безробіття тощо;
  - Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» визначає основи пенсійного страхування в Україні, порядок нарахування пенсій, механізми фінансування та адміністрування пенсійної системи;
  - Закон України «Про пенсійне забезпечення» встановлює основи для надання пенсій, а також для отримання соціальних пенсій для громадян, що не мають достатнього страхового стажу;

---

¹⁵ Конституція України від 26.06.1996 р. Зі змінами і доповненнями станом на 11.11.2024 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

- Закон України «Про недержавне пенсійне забезпечення» — регулює створення та діяльність недержавних пенсійних фондів, механізм накопичення пенсійних коштів через недержавне страхування;

- Закон України «Про державний бюджет України» визначає фінансування Пенсійного фонду України на відповідний рік, в тому числі обсяг соціальних виплат;

- Укази Президента України та постанови Кабінету Міністрів України можуть містити конкретні рішення щодо змін в пенсійній системі, порядку нарахування пенсій або впровадження пенсійних реформ;

- Міжнародні договори і угоди — Україна є учасником численних міжнародних угод, зокрема, угод, що регулюють пенсійне забезпечення, таких як угоди про соціальне забезпечення з іншими країнами.

Ця правова база забезпечує функціонування пенсійної системи, регулюючи як надання пенсій, так і обов'язки держави, роботодавців та громадян у сфері пенсійного страхування.

✓ **органи управління пенсійною системою** – це основні структури, що відповідають за адміністрування, фінансування та контроль за виконанням пенсійних зобов'язань¹⁶. До них слід віднести:

- Пенсійний фонд України, який є центральним органом, який здійснює загальне управління системою державного пенсійного страхування в Україні. Пенсійний фонд відповідає за збір страхових внесків, нарахування та виплату пенсій, ведення обліку застрахованих осіб. ПФУ працює на основі законодавства і адмініструє як солідарну, так і накопичувальну частини пенсійної системи (коли вона буде запроваджена);

- Кабінет Міністрів України — на урядовому рівні відповідає за розробку політики в галузі пенсійного забезпечення, встановлення розмірів пенсійних виплат, визначення бюджету Пенсійного фонду, а також за

¹⁶ Пенсійне забезпечення в Україні : організаційно-правові засади державного регулювання : монографія. – Запоріжжя : НУ «Запорізька політехніка», 2020. – 195 с

координацію роботи між різними державними органами у сфері соціального забезпечення;

- Міністерство соціальної політики України займається розробкою і реалізацією державної політики в галузі пенсійного забезпечення. Воно також координує діяльність Пенсійного фонду України і відповідає за впровадження реформ у пенсійній системі;

- місцеві органи влади — на місцевому рівні, органи соціального захисту населення здійснюють контроль за виконанням пенсійного законодавства на території. Вони також займаються реалізацією державних соціальних програм і наданням допомоги пенсіонерам;

- Національний банк України — хоча він не є безпосередньо органом управління пенсійною системою, він відіграє важливу роль у забезпеченні фінансової стабільності системи, здійснюючи контроль за функціонуванням фінансових установ, які можуть бути залучені до пенсійного забезпечення;

- недержавні пенсійні фонди — ці органи відповідають за управління недержавними пенсійними програмами та накопиченнями в рамках системи недержавного пенсійного забезпечення. Вони функціонують паралельно з державною пенсійною системою, надаючи додаткові можливості для забезпечення пенсій у майбутньому.

Вищенаведені органи співпрацюють між собою для забезпечення ефективності та стабільності пенсійної системи України.

✓ **механізм збору пенсійних внесків** в Україні здійснюється через систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, в рамках якої працюють кілька основних етапів і учасників:

- страхові внески — це обов'язкові платежі, які сплачуються громадянами та роботодавцями до Пенсійного фонду України. Вони включають відрахування із заробітної плати працівників та внески роботодавців. Внески нараховуються на основі офіційної заробітної плати, яка підлягає оподаткуванню. Основний розмір внеску складає 22 % від зарплати (включаючи різні фонди соціального страхування);

- роботодавці виконують функцію утримання та перерахунку цих внесків до Пенсійного фонду. Це означає, що роботодавець відраховує певну частину заробітної плати працівника і сплачує їх до ПФУ від імені працівника;

- індивідуальні рахунки застрахованих осіб (кожен застрахований має персональний обліковий рахунок у Пенсійному фонді, де накопичуються внески, які будуть використовуватись для розрахунку майбутніх пенсій);

- адміністрування збору внесків здійснюється Пенсійним фондом України, який проводить реєстрацію підприємств та фізичних осіб, приймає звіти про нарахування внесків, а також забезпечує правильність нарахування та сплати пенсійних внесків;

- контроль і штрафи — для забезпечення справедливості та виконання обов'язків перед Пенсійним фондом, існує система контролю, яка включає перевірки з боку Пенсійного фонду, податкової служби та інших органів. За порушення або невиконання внесків передбачено накладення штрафів та інших санкцій;

- збір з неофіційних доходів та самозайнятих осіб — для осіб, які не мають офіційного роботодавця (самозайняті, підприємці), існує окрема система нарахування та сплати пенсійних внесків. Ці особи зобов'язані самостійно сплачувати страхові внески до ПФУ на підставі своїх доходів;

- Єдиний соціальний внесок — з 2011 року в Україні замість декількох соціальних фондів введено єдиний соціальний внесок, який об'єднує внески на пенсійне забезпечення, страхування від нещасних випадків, безробіття та інші соціальні потреби.

Цей механізм забезпечує не лише стабільність пенсійної системи, а й надає можливість для майбутніх пенсіонерів отримати належний рівень соціального забезпечення на основі сплачених ними внесків протягом трудової діяльності.

✓ **пенсійна політика та реформи:** постійний процес оновлення та реформування пенсійної системи, що забезпечує її адаптацію до

економічних, демографічних та соціальних змін. Це включає в себе запровадження накопичувальних систем, зміни у віці виходу на пенсію, модернізацію підходів до соціальних виплат та інше;

✓ **контроль та нагляд:** здійснюються через низку органів і механізмів, зокрема:

- Пенсійний фонд України — основний орган, що відповідає за адміністрування пенсійних внесків, реєстрацію застрахованих осіб, нарахування пенсій та їх виплату. ПФУ також здійснює перевірки роботодавців на предмет правильності нарахування та перерахунку внесків;

- Державна податкова служба України — здійснює контроль за правильністю сплати ЄСВ та інших податків і зборів. У разі виявлення порушень ДПС може накладати штрафи та інші санкції на роботодавців і фізичних осіб-підприємців;

- Державна аудиторська служба України проводить перевірки Пенсійного фонду та інших органів соціального страхування, здійснюючи нагляд за використанням бюджетних коштів у системі пенсійного забезпечення;

- Національний банк України контролює фінансові потоки в пенсійній системі, зокрема, надходження та обіг коштів, що призначені для забезпечення пенсійних виплат;

- громадський контроль — також важливою частиною нагляду є активність громадських організацій, профспілок і незалежних експертів, які можуть виступати з ініціативами щодо покращення системи, проводити моніторинг діяльності ПФУ та організувати публічні обговорення проблем пенсійної системи.

Ці органи працюють в межах закону, щоб забезпечити справедливість і прозорість пенсійного забезпечення, а також ефективно використовувати кошти, що надходять до Пенсійного фонду від працездатного населення.

Таке організаційно-правове забезпечення сприяє стабільності пенсійної системи і її здатності ефективно функціонувати навіть у змінних економічних

умовах¹⁷.

---

¹⁷ Зайчук Б. О. Пенсійний фонд України. Організаційно-правові та соціально-економічні засади функціонування / Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, С. Б. Березіна, В. Т. Александров. – Київ : АВТ, 2006. – 284 с

РОЗДІЛ 2

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ЗДІЙСНЕННЯ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

2.1 Сучасні тенденції розвитку системи пенсійного забезпечення

Дієве функціонування пенсійної системи України є, без перебільшення, чи не найскладнішим із завдань для центральних органів публічної влади в умовах європейської інтеграції. Імітація і недолугість у проведенні реформ призводять до поглиблення кризових процесів в пенсійній системі, що спонукає до упровадження докорінних змін, які повинні бути узгоджені з загальною концепцією адміністративної та соціально-економічної реформи й спрямовані на кардинальне покращення життя населення. **Я. Арабчук**

Основні проблеми пенсійної системи України на сучасному етапі включають¹⁸:

– швидке погіршення співвідношення між працездатним і пенсійним віком через зниження народжуваності та зростання еміграції;

Україна належить до країн зі старіючим населенням, що створює фінансовий тягар для працездатних, які змушені відраховувати кошти в пенсійний фонд. За прогнозами, до 2025 року на одного працюючого припадатиме один пенсіонер.

Незважаючи на пенсійну реформу 2011 року, яка значно підвищила пенсійний вік і вимоги до трудового стажу, це не відповідає низькій тривалості життя в країні.

– постійний дефіцит пенсійних фондів через дисбаланс бюджету Пенсійного фонду, який залежить від державного бюджету, що також часто недофінансовується;

---

¹⁸ Сокурєнко О. А. Організаційно-правові засади та проблеми реалізації пенсійної реформи. Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14. С. 243-246. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/298>

- низький рівень пенсій. Хоча мінімальна пенсія щорічно підвищується, це не встигає за зростанням цін, через що багато пенсіонерів незадоволені своїм забезпеченням;
- в останні роки проводяться реформи пенсійної системи, спрямовані на збалансування бюджету Пенсійного фонду та підвищення пенсій;
- нерозвиненість недержавного пенсійного забезпечення: перший недержавний пенсійний фонд у світі з'явився понад століття тому, в Україні ж – тільки у 2004 році;
- зниження кількості платників через економічну нестабільність, військові події та інші фактори, що поглиблює дефіцит фонду і ускладнює пенсійні виплати;
- недостатній рівень обізнаності населення щодо пенсійного забезпечення.

Для більшості людей похилого віку пенсія є єдиним джерелом доходу для життя. При цьому ті, хто отримує низькі пенсії, потребують додаткової соціальної підтримки. За даними Пенсійного фонду України, середній розмір пенсії на 1 жовтня 2024 року становить 5851,86 гривні, що на 8,7 % більше, ніж у жовтні 2023 року.

Попри певні позитивні зміни, розмір пенсійних виплат залишається низьким і часто нараховується несправедливо.

Крім того, існує брак довіри до державних фінансових програм і реформ. Впровадження недержавного пенсійного забезпечення в Україні є важливим кроком у реформуванні пенсійної системи, що сприятиме стабільності та ефективності системи соціального захисту. Основні принципи функціонування недержавного пенсійного забезпечення визначають його ключову роль у зміцненні соціального захисту громадян і забезпеченні їх фінансової стабільності¹⁹.

Перший принцип — добровільність вибору виду пенсійного

---

¹⁹ Піщуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова, 2017. 456 с. URL:<http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017-PENSII.pdf>

забезпечення надає громадянам свободу обирати між державним і недержавним забезпеченням. Це сприяє конкуренції й забезпечує кращі умови для пенсійних виплат.

Другий принцип — **створення умов для недержавного пенсійного забезпечення на законодавчому рівні** встановлює правову базу для діяльності приватних пенсійних фондів, що функціонують відповідно до закону.

Загалом, розвиток недержавного пенсійного забезпечення в Україні сприяє формуванню конкурентоспроможної та стабільної пенсійної системи, яка забезпечує громадянам можливість вибору та фінансову стабільність у старшому віці. Розвиток цього сегменту також відкриває нові перспективи для громадян і бізнесу. Залучення приватних пенсійних фондів може розширити інвестиційні можливості та сприяти зростанню капіталу, що стимулює економічний розвиток країни. Крім того, конкуренція між фондами підвищує якість послуг і створює кращі умови для учасників пенсійної системи²⁰.

Однак важливо враховувати ризики, пов'язані з недержавним пенсійним забезпеченням, зокрема інвестиційні втрати, нестабільність фінансового ринку та можливість зловживань. Держава повинна здійснювати помірний контроль за діяльністю приватних пенсійних фондів і забезпечити ефективний захист прав учасників системи. Крім того, необхідно вдосконалювати законодавство щодо недержавного пенсійного забезпечення, зокрема в питаннях оподаткування, регулювання фінансової діяльності та захисту прав учасників.

Тільки таким чином можна забезпечити стабільний і прозорий розвиток недержавного пенсійного забезпечення, що відповідатиме вимогам сучасного суспільства.

Хоча пенсійна реформа в Україні розпочалася ще в 2004 році, і була

---

²⁰ Липко Н. М. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. Економіка та суспільство. 2023. № 51. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2496>

створена трирівнева пенсійна система, основною проблемою залишається дефіцит коштів, який не дозволяє Пенсійному фонду України повною мірою покривати свої витрати. Цей дефіцит систематично компенсується за рахунок державного бюджету, що свідчить про недостатній рівень пенсійного забезпечення в країні.

До початку війни з Росією однією з найбільших проблем була зростаюча нестача коштів у Пенсійному фонді, яка в 2016 році становила 56% від доходів фонду, але в 2022 році, під час війни, зменшилася до 34%. Це стало можливим завдяки призупиненню виплати пенсій та скороченню кількості пенсіонерів. Однак така ситуація є тимчасовою, адже кількість працюючих осіб, які сплачують єдиний соціальний внесок, зменшується через наслідки війни.

Збільшення бідності серед пенсіонерів та погіршення соціальних умов через війну вказують на необхідність проведення пенсійної реформи для покращення соціального забезпечення. Одним із можливих рішень є введення накопичувальної пенсійної системи як другого рівня. Після завершення війни основними напрямками розвитку пенсійної системи мають стати запровадження третього рівня, боротьба з тіньовою економікою і корупцією, зниження безробіття та підвищення рівня заробітних плат. Також важливим є інформування населення про обов'язкове пенсійне страхування та його переваги для ефективності всієї системи.

Основні завдання пенсійної реформи в Україні включають підвищення рівня життя пенсіонерів, встановлення чіткого зв'язку між розміром пенсії, доходом та трудовим стажем, забезпечення фінансової стабільності пенсійної системи, стимулювання заощаджень серед громадян, а також вдосконалення управлінських та адміністративних процесів у системі²¹. Додатковими кроками для вирішення проблем пенсійної системи можуть бути:

- підвищення ефективності збору податків та контролю за їх сплатою

---

²¹ Писаревська Г. І. Пенсії не забезпечення в Україні: сучасні тенденції та напрями розвитку. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Том 9. № 2. С. 197 – 201. URL: http://ujac.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/ujac_2024_r02_a33.pdf

для забезпечення стабільного фінансування Пенсійного фонду;

- підтримка ініціатив, спрямованих на підвищення фінансової грамотності серед населення, що сприятиме ефективнішому управлінню особистими фінансами та плануванню пенсії;

- запровадження механізмів заохочення додаткових добровільних внесків до пенсійного фонду, таких як податкові пільги або спеціальні програми для осіб, які активно планують своє фінансове майбутнє;

- розвиток соціальних програм та послуг для пенсіонерів, спрямованих на поліпшення їхнього життя, доступу до медичних послуг, культурних та освітніх заходів;

- посилення контролю за витратами Пенсійного фонду та ефективним використанням його ресурсів для задоволення потреб пенсіонерів.

Ці ініціативи спрямовані на створення стабільної та ефективної пенсійної системи, що забезпечить достойний рівень життя для пенсіонерів і фінансову стабільність у майбутньому. Важливим також є забезпечення прозорості та відкритості в діяльності пенсійних фондів та пенсійної системи загалом.

Важливим кроком є створення механізмів, що дозволяють суспільству та державі ефективно управляти пенсійною системою. Інформаційне забезпечення цієї системи є важливим аспектом її функціонування.

Таким чином, впровадження накопичувальної пенсійної системи як другого рівня допоможе зменшити навантаження на державний бюджет і забезпечить додаткові ресурси для фінансування пенсій.

Не менш важливою умовою для ефективної багаторівневої системи є рівноправний підхід до сплати пенсійних внесків роботодавцями і працівниками. Для побудови ефективної корпоративної пенсійної системи необхідно проводити детальні актуарні розрахунки пенсійних виплат, враховуючи інфляцію, зростання заробітної плати, дохідність пенсійних активів та ставку дисконтування. Створення та функціонування корпоративних пенсійних програм має стати важливою частиною

соціального захисту працівників, кадрової політики підприємств і довгострокових інвестицій.

Запропоновані кроки допоможуть забезпечити справедливий розподіл пенсійних коштів, створити можливість накопичувати пенсію згідно з власними доходами, стабілізувати пенсійну систему, гарантувати повні виплати пенсій, сприяти детінізації економіки, а також підтримати економічне зростання та добробут українців.

2.2 Пенсійний фонд – ключова дійова особа в системі пенсійного забезпечення

На сьогодні Пенсійний фонд України є однією з найбільших та найбільш організованих публічних страхових установ у країні, яка відповідає за забезпечення пенсій громадян. Основною його функцією є управління фінансовими ресурсами, призначеними для надання пенсійного захисту²².

Що ж стосується фонду соціального страхування, то як зазначав Сирота І.М. — це певний обсяг фінансових ресурсів, які спрямовуються державою, підприємствами, установами та організаціями для матеріального забезпечення громадян. Водночас він підкреслював важливість організаційної складової діяльності таких установ, оскільки вони виконують функції виконавчих органів, що здійснюють керівництво та управління різними видами соціального страхування²³. Синчук С.М. та Буряк В.Я. визначають фонди соціального страхування як спеціалізовані органи, які здійснюють управління та керівництво окремими видами соціального забезпечення, а також фінансують їх надання²⁴. З точки зору фінансового права, такі фонди є ключовим елементом для забезпечення соціального захисту громадян у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття через обставини, що не

---

²² Марценюк-Розарьонова О.В. Державні цільові фонди України / О.В. Марценюк-Розарьонова, С.П. Стецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/61617.doc.htm

²³ Сирота І.М. Все про пенсії, допомогу, соціальний захист громадян України: Науково-практичний коментар та збірник нормативних актів / І.М. Сирота. – Вид. 5-те, перероб. та дод. – Х.: Одиссей, 2004. – 704 с.

²⁴ Синчук С.М. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / С.М. Синчук, В.Я. Буряк – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 318 с.

залежать від осіб, а також у старості та в інших випадках.

Конституція України визнає та гарантує цей суспільний інтерес, покладаючи на державу обов'язок організувати механізми його реалізації та визначити джерела фінансування²⁵.

Як зазначає Басай О.В., будь-яке страхування, як державне, так і недержавне, ґрунтується на принципі розподілу ризиків або збитків серед усіх учасників страхового процесу. Для цього створюється страховий фонд, наповнення якого здійснюється через внески зацікавлених осіб. У разі настання страхового випадку цей фонд використовується для виплат або надання соціальних послуг застрахованим особам²⁶.

Прийняття Закону України «Про пенсійне забезпечення» у 1991 році заклало правову основу для функціонування Пенсійного фонду України. Згідно з його 8 статтею, Пенсійний фонд є самостійною фінансово-банківською установою, яка не є частиною державного бюджету. Його формування відбувається за рахунок коштів, що надходять від підприємств і організацій на соціальне страхування, диференційованих за тарифами в залежності від небезпеки та умов праці, а також за рахунок внесків громадян, які займаються підприємницькою діяльністю, обов'язкових внесків громадян і державного бюджету²⁷.

У 2014 році було затверджено нове Положення про Пенсійний фонд України, відповідно до якого Фонд визнається центральним органом виконавчої влади. Його діяльність спрямовується та координується Кабінетом Міністрів України через Міністра соціальної політики, який відповідає за реалізацію державної політики у сфері пенсійного забезпечення та ведення обліку осіб, що підлягають загальнообов'язковому державному

---

²⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

²⁶ Басай О.В. Правове забезпечення соціального захисту безробітних в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / О.В. Басай // Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.

²⁷ Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

соціальному страхуванню²⁸.

З огляду на вищезазначене, можна визначити, що особливостями правового статусу Пенсійного фонду України як юридичної особи є його цільовий характер діяльності, позабюджетність, некомерційність та самоврядність.

Цільовий характер означає, що кошти Пенсійного фонду не можуть бути використані для інших цілей, окрім тих, що визначені законодавством України, зокрема в законах «Про пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування». Вони можуть бути витрачені виключно на забезпечення матеріальних виплат та соціальних послуг для застрахованих осіб та осіб, що мають право на пенсію.

Позабюджетність Пенсійного фонду означає, що його кошти не включаються до складу Державного бюджету України. Вони зберігаються на єдиному централізованому рахунку в банках і не можуть бути використані для покриття дефіциту державного бюджету. Водночас держава є гарантом забезпечення застрахованих осіб та надання їм соціальних послуг.

Така правова норма є виправданою, оскільки історичний досвід показує, що управління фінансовими ресурсами Пенсійного фонду має бути відокремлене від коштів державного бюджету, щоб запобігти їх нецільовому використанню. Наприклад, у 1996 році, коли Пенсійний фонд було включено до Державного бюджету, з нього були вилучені значні кошти, що призвело до проблем з виплатою пенсій та скорочення соціальних програм у сфері пенсійного забезпечення²⁹.

Некомерційність Пенсійного фонду полягає в тому, що його діяльність не орієнтована на отримання прибутку. Він існує виключно для забезпечення пенсійного забезпечення, а тому заборонено здійснювати будь-яку діяльність, що не передбачена законами «Про пенсійне забезпечення» та «Про

---

²⁸ Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>.

²⁹ Синчук С.М. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / С.М. Синчук, В.Я. Бурак – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 318 с.

загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», а також Положенням Фонду. Як зазначає Кашковський О.П., якщо організація обирає певний вид діяльності, відмовляючись від інших, то цей вид діяльності є для неї винятковим, а його провадження не може поєднуватися з іншими. Таким чином, це обмежує правоздатність організації, вказуючи на неприпустимість здійснення іншої діяльності³⁰. Законодавча заборона для Пенсійного фонду здійснювати діяльність, крім тієї, що визначена відповідними законами і Положенням Фонду, означає, що цей орган має виключний характер діяльності. Це дозволяє вважати правоздатність Пенсійного фонду не загальною, а спеціальною, оскільки його діяльність строго обмежена його цільовими завданнями.

Крім того, самоврядність Пенсійного фонду виявляється через створення та функціонування Правління, члени якого затверджуються урядом. Засідання Правління проводяться за необхідності, але не рідше одного разу на квартал, і рішення приймаються за наявності більшості голосів від присутніх на засіданні членів.

До компетенції Правління Пенсійного фонду входить:

- 1) визначення як поточних, так і довгострокових завдань Фонду;
- 2) прийняття нормативних актів, що регулюють діяльність Фонду;
- 3) заслуховування звітів керівників територіальних органів Фонду;
- 4) затвердження положень про територіальні органи Фонду, а також статутів підприємств і організацій, що перебувають у його управлінні, і контроль за виконанням цих положень;
- 5) прийняття рішень з інших аспектів діяльності Фонду³¹.

Діяльність Пенсійного фонду України ґрунтується на певних принципах, які притаманні йому як сучасній публічно-владній інституції та є

³⁰ Кашковський О.П. Правоздатність організацій у сфері вибору видів діяльності / О.П. Кашковський // Юрист. – 2011. – № 10. – С. 35-43.

³¹ Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>

основоположними началами його існування³².

Кравченко І.О. зазначає, що принципи діяльності Пенсійного фонду України є ключовими, обґрунтованими науково та об'єктивно зумовленими закономірностями, які лежать в основі організації та ефективного функціонування цього інституту. Ці принципи визначають важливі умови і фактори, що забезпечують правильну роботу Пенсійного фонду, встановлюючи незаперечні вимоги для його діяльності. Вони сприяють забезпеченню стабільності та відповідності соціально-економічному розвитку країни³³.

Науковець виокремлює чотири основні принципи функціонування ПФУ: гуманізм, верховенство права, законність та наукова обґрунтованість.

Принцип гуманізму означає, що діяльність Пенсійного фонду повинна бути орієнтована на забезпечення гідного рівня життя для пенсіонерів та інших вразливих категорій населення. Це передбачає врахування потреб громадян, повагу до їхніх прав, створення умов для соціальної захищеності й фінансової стабільності. Гуманізм у роботі фонду виражається в зобов'язанні забезпечувати своєчасні й справедливі виплати, сприяти зменшенню розривів у рівнях пенсійного забезпечення та підтримувати гідний соціальний рівень життя.

Принцип верховенства права гарантує, що всі дії та рішення Пенсійного фонду здійснюються відповідно до чинного законодавства України. Це передбачає, що всі громадяни мають рівні права на отримання пенсійного забезпечення та соціальних послуг, незалежно від соціального чи економічного статусу. Дотримання цього принципу також означає, що кожен має право на оскарження дій Пенсійного фонду, якщо вони суперечать законам України.

Принцип законності підкреслює необхідність суворого дотримання

---

³² Веселий В.С. Принципи функціонування Пенсійного фонду України як вектор його діяльності / В.С. Веселий // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2021. – № 3. – С. 86-90.

³³ Кравченко І.О. Організація діяльності Пенсійного фонду України: Монографія / І.О. Кравченко. – Х.: Константа, 2017. – 404 с.

норм законодавства в процесі управління пенсійною системою. Пенсійний фонд зобов'язаний здійснювати свої функції відповідно до норм права, забезпечуючи прозорість і підзвітність у використанні фінансових ресурсів та прийнятті управлінських рішень. Цей принцип забезпечує захист прав громадян, чесність і прозорість роботи Пенсійного фонду, що є важливим для суспільної довіри.

Принцип наукової обґрунтованості полягає в тому, що перед впровадженням будь-яких методів, заходів чи способів роботи Фонду, вони повинні проходити всебічну наукову перевірку. Це дозволяє забезпечити максимальну ефективність, надійність та якість діяльності Фонду, при цьому не порушуючи інших основних принципів³⁴.

У свою чергу, Дучимінська Л.М. згрупувала принципи діяльності цього органу влади у чотири групи (рис 2.1)³⁵.

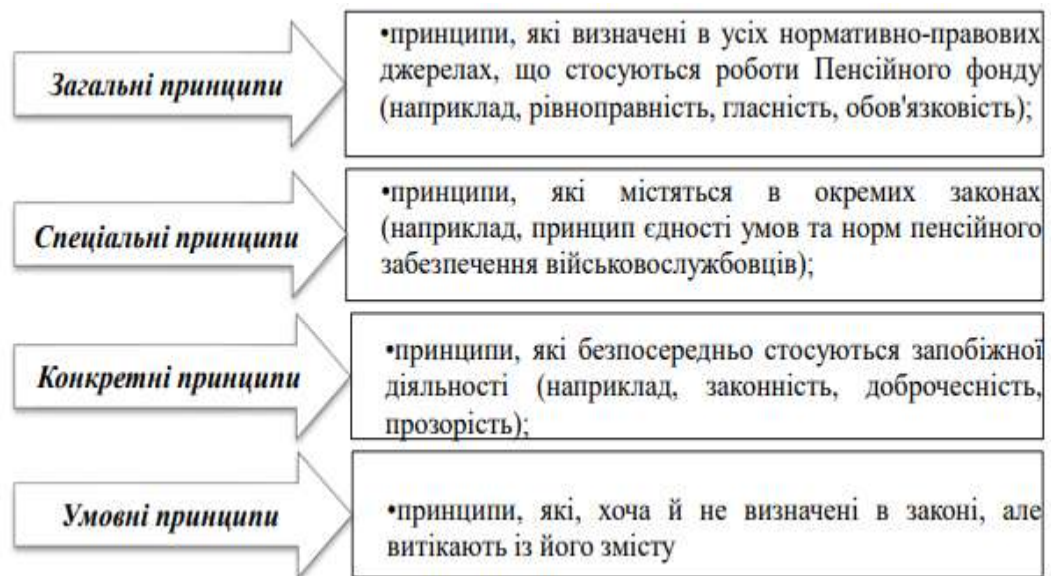

Рис. 2.1 Принципи діяльності ПФУ

До цього переліку Марущак А.В., враховуючи необхідність удосконалення нової національної пенсійної системи, наполягає ще додати

³⁴ Кравченко І.О. Організація діяльності Пенсійного фонду України: Монографія/ І.О. Кравченко. – Х: Константа, 2017. – 404 с..

³⁵ Дучимінська Л.М. Принципи діяльності Пенсійного фонду України як суб'єкта запобігання злочинам / Л.М. Дучимінська // Вісник Пенітенціарної асоціації України. – 2019. – № 1(7). – С. 118-124.

такий принцип як **принцип соціальної справедливості**³⁶. Неухильне дотримання цього принципу у діяльності Пенсійного фонду України буде сприяти становленню вітчизняної системи пенсійного забезпечення як фінансово міцної, економічно ефективною та соціально направленою системи.

Основними завданнями Пенсійного фонду України є:

- реалізація державної політики у сфері пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного соціального страхування, що включає страхування на випадок тимчасової втрати працездатності, а також від нещасних випадків на виробництві і професійних захворювань. Крім того, Фонд займається наданням житлових субсидій і пільг на оплату комунальних послуг, а також забезпеченням пільг на покупку палива і газу;

- керівництво та управління солідарною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування;

- ведення обліку осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню, осіб, що мають право на пільги, та тих, хто отримує житлові субсидії;

- надання пропозицій Міністрові соціальної політики щодо формування державної політики з цих питань;

- проведення страхових виплат та надання соціальних послуг;

- профілактика нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань;

- перевірка обґрунтованості видачі та продовження листків непрацездатності, а також перевірка документів на основі електронних систем і реєстрів;

- контроль за використанням страхових коштів страхувальниками та застрахованими особами³⁷.

Пенсійний фонд України складається із апарату, структура якого

³⁶ Марущак А.В. Діяльність пенсійного фонду України як 77 позабюджетного цільового фонду у контексті реформувань пенсійної системи / А.В. Марущак // *Juris Europensis Scientia*. – 2021. – № 6. – С. 59-63.

³⁷ Арабчук Я. І. Фінансова стабільність – запорука соціальної політики(пфу від респекту до панахиди). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 8. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2153> (дата звернення: 11.11.2024). DOI: 10.32702/2307-2156-2021.8.31

затверджується Головою правління Фонду за погодженням із Міністром соціальної політики та відповідних територіальних органів.

Для розгляду наукових рекомендацій та проведення фахових консультацій з основних питань діяльності у Пенсійному фонді можуть утворюватися постійні або тимчасові консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи, рішення про утворення чи ліквідацію яких затверджуються Головою правління Фонду³⁸.

Разом із тим, Пенсійний фонд під час виконання покладених на нього завдань взаємодіє з іншими державними органами, допоміжними органами і службами утвореними Президентом, тимчасовими консультативними, дорадчими й іншими допоміжними органами утвореними урядом, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, громадськими спілками, профспілками та організаціями роботодавців, відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій.

Отже, Пенсійний фонд України посідає особливе місце у системі пенсійного забезпечення. Він є організаційно відокремленою частиною державного апарату, що здійснює від імені та за дорученням держави функції управління у сфері пенсійного забезпечення, має певну структуру та чітко визначений територіальний масштаб діяльності.

2.3 Особливості призначення, виплати та доставки пенсій у період воєнного стану

Повномасштабне вторгнення на територію України кардинально змінило життя кожного українця та змусило вітчизняну систему публічного управління оперативно реагувати на різноманітні обставини, котрі потребують «коригування» у зв'язку з активними бойовими діями та окупацією території нашої держави.

Це не оминуло й вітчизняну сферу пенсійного забезпечення. Тисячі

---

³⁸ Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>.

людей опинилися у ситуації, коли не можуть повною мірою реалізувати конституційне право на соціальний захист у вигляді отримання пенсій.

Призначення, виплати та доставки пенсій в умовах війни стали суттєвою проблемою, яку парламент разом із урядом України намагаються вирішити.

Активні військові дії не стали на заваді роботи Пенсійного фонду України щодо призначення пенсій. Так, відповідно до ст. 44 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначення пенсії здійснюється за зверненням особи або автоматично (без звернення особи). Таке звернення може здійснюватися у будь-який час після виникнення права на пенсію, але не раніше ніж за місяць до досягнення пенсійного віку³⁹.

Пенсія за віком призначається автоматично (без звернення особи) територіальними органами Пенсійного фонду за наявності в системі персоніфікованого обліку даних про її страховий стаж, необхідний для призначення пенсії за віком при досягненні особою пенсійного віку, передбаченого ч. 1 ст. 26 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування».

У свою чергу, за зверненням особи пенсія призначається на підставі заяви, поданої особисто або через представника, який діє на підставі виданої йому довіреності, посвідченої нотаріально, до територіального органу Пенсійного фонду або до уповноваженого ним органу чи уповноваженій особі відповідно до Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»⁴⁰. До заяви про призначення пенсії додаються необхідні документи, перелік яких визначений

---

³⁹ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.

⁴⁰ Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Постанова Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text>.

у пунктах 2.1-2.4 даного Порядку, в залежності від виду пенсії. Такі документи, відповідно до ч. 5 ст. 22 Закону для здійснення доступу застрахованих осіб до послуг у сфері загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, можуть бути подані у паперовій або електронній формі через веб-портал електронних послуг Пенсійного фонду України⁴¹.

Рішення за результатами розгляду заяви та поданих документів органом, що призначає пенсію, приймається не пізніше 10 днів після надходження заяви.

У разі якщо до заяви про призначення пенсії додані не всі необхідні документи, орган, що призначає пенсію, письмово повідомляє заявника про те, які документи необхідно подати додатково. А якщо поданих документів достатньо, то пенсія призначається на підставі таких документів. При цьому у випадку надходження додаткових документів у визначений строк розмір пенсії переглядається із дати призначення⁴². Пенсії призначаються з дня звернення за пенсією, крім випадків, коли пенсії призначаються з більш раннього строку.

У випадку, коли особи перебувають на тимчасово окупованих територіях або з інших причин не можуть реалізувати надане їм право на пенсію через війну в Україні, то для вирішення даної проблеми 20 березня 2023 року було прийнято Закон України «Про внесення зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії». Відповідно до цього Закону «тимчасово, у період дії воєнного стану в Україні та протягом трьох місяців після його припинення або скасування, для осіб, які проживають/проживали на території, на якій ведуться (велися) бойові дії,

---

⁴¹ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376

⁴² Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Постанова Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text>.

та/або на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України, у разі якщо звернення за призначенням пенсії відбулося в період дії воєнного стану в Україні та протягом трьох місяців після його припинення або скасування, за умови що передбачений ч. 1 ст. 45 цього Закону строк звернення за призначенням відповідної пенсії не спливає станом на 24 лютого 2022 року, пенсія призначається:

- за віком – з дня, що настає за днем досягнення пенсійного віку;
- по інвалідності – з дня встановлення інвалідності;
- у зв'язку з втратою годувальника – з дня, що настає за днем смерті годувальника;
- за вислугу років – з дня, наступного за днем звільнення з роботи, яка дає право на таку пенсію, але не раніше 24 лютого 2022 року⁴³.

У зв'язку з введенням наприкінці лютого 2022 року воєнного стану на території України та з метою належного забезпечення соціального захисту і здійснення своєчасних виплат і доставок пенсій та всіх видів грошових допомог урядом України 26 лютого 2022 року було прийнято постанову «Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану» № 162 (далі – Постанова № 162).

Із прийняттям цієї Постанови, під час воєнного стану на випадок збоїв у роботі тої чи іншої банківської установи, а також для переміщених осіб, які отримують пенсію через поштового оператора та змінили місце проживання були вироблені альтернативні способи отримання соціальних виплат та пенсій⁴⁴.

По-перше, виплата пенсії може здійснюватися без урахування строків, визначених ч. 1 ст. 47 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», та в розмірах не менших, ніж були встановлені за

---

⁴³ Про внесення зміни до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії: Закон України від 20 березня 2023 р. № 2981-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2981-20#Text>.

⁴⁴ Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF>.

попередній місяць, з подальшим проведенням перерахунку.

По-друге, у випадку неможливості здійснювати уповноваженими банками виплати пенсій, грошових допомог одержувачам, їх виплата здійснюється шляхом переказу коштів одержувачу без відкриття рахунку через АТ «Ощадбанк», який є уповноваженим на провадження розрахунково-касових операцій з коштами Пенсійного фонду України відповідно до розпорядження уряду від 21 січня 2004 року № 25. Особа, яка бажає отримати кошти таким чином має повідомити про це орган Пенсійного фонду України (особисто, за телефоном або через особистий електронний кабінет на вебпорталі електронних послуг) або орган соціального захисту (особисто, за телефоном). У зверненні про переказ коштів через АТ «Ощадбанк» без відкриття банківського рахунку за тимчасовим місцем перебування заявника зазначається його прізвище, ім'я, по батькові, паспортні дані та про присвоєння реєстраційного номера облікової картки платника податків, його попереднє місце проживання (отримання виплат) та тимчасове місце перебування. Для отримання коштів у відділенні АТ «Ощадбанк» особа повинна пред'явити паспорт та довідку про присвоєння РНОКПП.

По-третє, якщо людина отримувала пенсію та/або грошову допомогу через АТ «Укрпошта» за місцем проживання, і вимушена була через небезпеку змінити фактичне місце проживання, то вона також може отримати виплати у відділеннях АТ «Ощадбанку» як грошовий переказ без відкриття рахунку або ж в іншому відділенні АТ «Укрпошта» за місцем тимчасового перебування. Для цього потрібно звернутися до органу Пенсійного фонду України (особисто, за телефоном або через особистий електронний кабінет на веб-порталі електронних послуг) або контакт-центру АТ «Укрпошта» за номером телефону 0-800-300-545. У зверненні про переведення виплати на інше поштове відділення зазначається прізвище, ім'я, по батькові одержувача виплати, паспортні дані, номер телефону, спосіб отримання (на відділення/додому), адреса його попереднього місця

проживання (отримання виплат) та тимчасове місце перебування. Якщо ж особа не визначилась із місцем проживання, то можна зателефонувати до контакт-центру АТ «Укрпошти» та повідомити про це оператора. У такому разі можна отримати виплату в будь-якому автоматизованому відділенні АТ «Укрпошта». Також, якщо особа не має можливості зняти з картки готівку, то є можливість скористатися відповідними сервісами АТ «Укрпошти» (Рис. 2.2)⁴⁵.

Рис. 2.2 Способи отримання пенсії за допомогою АТ «Укрпошта»

Якщо казати про реалізацію права на пенсію окремих категорій громадян в умовах війни, то врегулювання цих питань також відображено у чинному законодавстві.

Так, наприклад, відповідно до пункту 14-6.1. Прикінцевих положень Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» «для осіб з інвалідністю, яким призначено пенсію по інвалідності або пенсію у зв'язку з втратою годувальника, у яких строк припинення виплати такої пенсії припадає на період дії воєнного стану, надзвичайного стану в Україні, у разі неможливості проходження повторного огляду виплата пенсії продовжується до припинення або скасування воєнного стану, надзвичайного стану в Україні та протягом шести місяців після його припинення або скасування (для осіб, призваних на військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період або прийнятих на військову службу за

⁴⁵ Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF>.

контрактом у період воєнного стану – не менш як на весь строк їх військової служби)»⁴⁶.

Згідно з Постановою уряду «Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану» від 1 квітня 2022 року № 377, «під час дії в Україні воєнного стану та протягом одного місяця після його припинення дітям віком від 18 до 23 років, які навчаються за денною формою перерахування коштів з картки для отримання готівки у відділенні АТ «Укрпошта» або з доставкою за адресою проживання за допомогою послуги «З картки додому» зняття коштів через POS-термінали у відділеннях АТ «Укрпошта» навчання у закладах професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, пенсія в разі втрати годувальника відповідно до Законів України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про прокуратуру», «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» призначається, а виплата раніше призначеної пенсії продовжується без надання довідки закладу освіти на підставі даних про навчання за денною формою навчання у 2022 році, отриманих Пенсійним фондом з Єдиної державної електронної бази з питань освіти»⁴⁷.

Окрім того, відповідно до Постанови № 162, дітям з інвалідністю, яким виповнилося 18 років протягом дії воєнного стану, починаючи з лютого 2022 року, і які не встигли пройти обстеження і отримати висновок медико-соціальної експертизи про встановлення статусу особи з інвалідністю, виплата пенсії продовжується на період воєнного стану та на один місяць після дати його скасування.

На кінець хотілося б зазначити, що на кожного пенсіонера, котрий проживає на території адміністративно-територіальних одиниць, на яких

---

⁴⁶ Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування: Закон України від 9 липня 2003 р. № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49-51. – Ст. 376.

⁴⁷ Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2022 р. № 377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-2022-%D0%BF#Text>.

проводяться бойові дії та які визначені Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України з переліку, затвердженого розпорядженням урядом від 6 березня 2022 року №204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «ЄПідтримка», Пенсійним фондом відкрито поточні рахунки в АТ «Ощадбанк». На ці рахунки будуть зараховуватися та акумулюватися пенсійні кошти кожної окремої особи. При цьому невикладені суми пенсій включаються до виплати у наступних виплатних періодах. Отримати ці кошти можливо трьома способами (Рис. 2.3)⁴⁸.

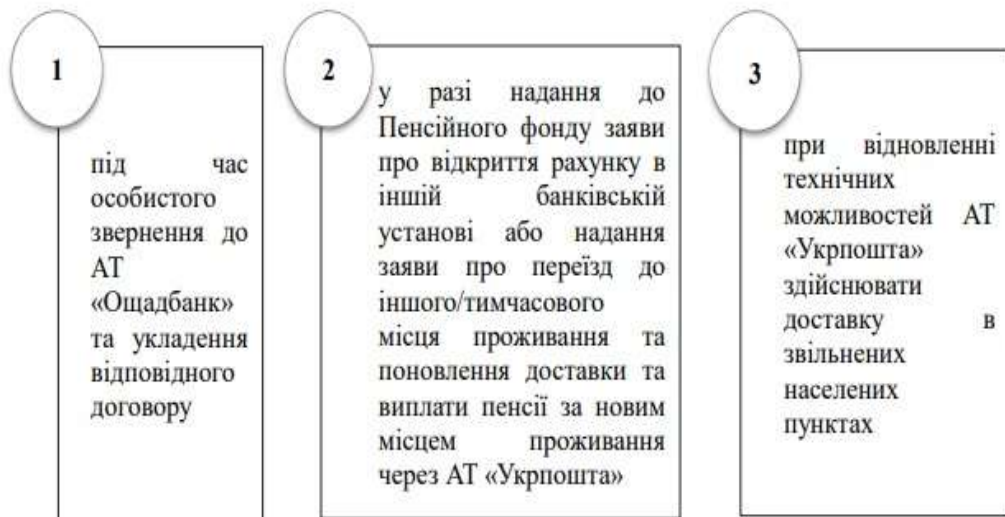

Рис. 2.3 Способи отримання коштів пенсіонерми, котрі проживають на території адміністративно-територіальних одиниць, на яких проводяться бойові дії

Після надання особою відповідної заяви, за вимогою Пенсійного фонду будуть переведені на відкритий нею банківський рахунок. У разі отримання від АТ «Укрпошта» повідомлення про відновлення технічної можливості здійснювати виплати пенсій у деокупованих населених пунктах територіальних громад Запорізької, Донецької, Луганської, Миколаївської,

⁴⁸ Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF>.

Харківської або Херсонської областей Пенсійний фонд терміново без звернень одержувачів забезпечує відновлення виплати пенсій, яка була припинена в період з 1 серпня 2022 року відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 49 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» та виготовлення відомостей на виплату таких пенсій⁴⁹.

Отже, враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що за весь час дії воєнного стану проведено ґрунтовну роботу стосовно допомоги громадянам у реалізації ними свого права на пенсійне забезпечення в умовах повномасштабної війни.

Безпосередньо було внесено численні зміни у чинне законодавство щодо порядку призначення, виплати та доставки пенсій у період дії воєнного стану. Визначено, що під час дії такого стану пенсії за віком призначаються автоматично за наявності в системі персоніфікованого обліку даних про страховий стаж певного пенсіонера та про всі наявні виплати, які він отримав протягом свого життя.

Разом із тим, передбачено можливість подання особою особисто заяви про призначення пенсії на вебпортал Пенсійного під час особистого звернення до АТ «Ощадбанк» та укладення відповідного договору у разі надання до Пенсійного фонду заяви про відкриття рахунку в іншій банківській установі або надання заяви про переїзд до іншого/тимчасового місця проживання та поновлення доставки та виплати пенсії за новим місцем проживання через АТ «Укрпошта» при відновленні технічних можливостей АТ «Укрпошта» здійснювати доставку в звільнених населених пунктах фонду. Детально розписано порядок виплати та доставки пенсій особам, які перебувають на окупованих територіях чи знаходяться на підконтрольній Україні території або виїхали за кордон.

---

⁴⁹ Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF>.

РОЗДІЛ 3

УДОСКОНАЛЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

3.1 Проблемні аспекти пенсійного забезпечення та способи їх усунення

Аналіз наукової літератури з теми дослідження показав, що пенсійне забезпечення в Україні характеризується низкою проблем економічного, соціального та демографічного характеру.

Наприклад, механізм державного регулювання фінансування пенсійної системи створює труднощі у залученні фінансових ресурсів через недосконалість нормативно-правової бази. Чинне законодавство у сфері пенсійного забезпечення потребує вдосконалення, зокрема оновлення та узгодження правових актів з основними законами, що регулюють питання пенсійного захисту, з урахуванням сучасних соціально-економічних і технологічних змін.

Крім того, в Україні бракує єдиної державної ідеології та методологічної бази пенсійної політики, що є важливою причиною низької ефективності системи державного регулювання пенсійного забезпечення. Нинішня пенсійна система не відповідає потребам пенсіонерів, функціонує в умовах значного фінансового дефіциту і перебуває на етапі трансформації та пошуку стабільної моделі розвитку⁵⁰.

Узагальнюючи зазначене, можна виділити основні проблеми пенсійного забезпечення в Україні, а саме:

---

⁵⁰ Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. – 2018. – Вип. – 2. – Т. 3. – С. 31-34.

1. **Значні розриви між пенсіями та заробітними платами.** Відсутність належної індексації та нерівномірність у розподілі пенсійних виплат створюють відчутний дисбаланс, що негативно позначається на матеріальному стані пенсіонерів.
2. **Постійний дефіцит бюджету Пенсійного фонду України.** Як уже зазначалось у попередньому розділі, через обмеженість ресурсів Пенсійний фонд регулярно стикається з труднощами у фінансуванні виплат, що обмежує можливість їх своєчасної виплати та індексації.
3. **Відсутність мотивації серед населення до участі в накопичувальній пенсійній системі.** Більшість громадян не зацікавлені у створенні індивідуальних пенсійних накопичень, що перешкоджає розвитку накопичувального рівня пенсійної системи.
4. **Криза економіки та збройна агресія РФ.** Економічна нестабільність, викликана збройним конфліктом та іншими економічними факторами, посилює навантаження на державну систему пенсійного забезпечення.
5. **Тінізація заробітної плати та ухиляння від сплати страхових внесків.** Значна частина населення отримує зарплату «в конвертах», що знижує надходження до Пенсійного фонду.
6. **Зростання демографічного розриву між працездатним та непрацездатним населенням.** Старіння населення та зниження кількості працюючих громадян створюють додатковий тиск на пенсійну систему.

Ці проблеми потребують комплексних рішень та вдосконалення механізмів пенсійного забезпечення, що особливо актуально в умовах воєнного стану, коли стабільність системи є критично важливою для підтримки соціального захисту пенсіонерів⁵¹.

Проблема постійного дефіциту бюджету Пенсійного фонду України є однією з ключових. Відповідно до ст. 8 Закону України «Про пенсійне

---

⁵¹ Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. – 2018. – Вип. – 2. – Т. 3. – С. 31-34.

забезпечення», Пенсійний фонд функціонує як «незалежна фінансово-банківська система», що не входить до складу Державного бюджету України. Його фінансування здійснюється за рахунок коштів, які перераховують підприємства та організації (включаючи тих, що використовують працю громадян за цивільно-правовими угодами) на соціальне страхування за тарифами, встановленими залежно від ризику, складності та інших умов праці. Доходи також формуються зі страхових внесків підприємців, обов'язкових страхових внесків громадян і додаткових ресурсів державного бюджету. Іншими словами, основним джерелом фінансування Пенсійного фонду є внески, що здійснюють підприємства, організації, які використовують найману працю, а також внески громадян, а не державні кошти.

Проте, через наявність низки проблем, які буде розглянуто далі, законодавець включив у Закон України «Про пенсійне забезпечення» положення, згідно з яким дефіцит Пенсійного фонду може покриватися за рахунок коштів з державного бюджету⁵². Так, наприклад, у Законі України «Про державний бюджет України на 2021 рік» були закладені видатки на підтримку Пенсійного фонду в сумі 195,3 млрд грн (до речі, за 2020 р. касові видатки державного бюджету для перерахування трансфертів до Пенсійного фонду 57 становили 202,3 млрд грн)⁵³.

Починаючи з 2014 року існує стійкий дефіцит бюджету Пенсійного фонду, який покривається за рахунок коштів державного бюджету. Так, за офіційними статистичними даними, дефіцит бюджету Пенсійного фонду у 2014 році становив 19 млрд грн, у 2015 році – 31,8 млрд грн, у 2016 році – 85,6 млрд грн (рекордна сума за всі роки незалежності України), у 2017 році – 56,1 млрд грн. У 2018 році дефіцит бюджету Пенсійного фонду згідно з затвердженим бюджетом Пенсійного фонду на 2018 рік становив 32,1 млрд

---

⁵² Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

⁵³ Дефіцит Пенсійного фонду в 2014–2021 роки // Аналітичний портал «Слово і діло» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/26/infografika/finansy/deficyt-pensijnohofondu-2014-2019-rokah>.

грн, а у 2019 цей фонд мав бути бездефіцитним⁵⁴. Проте вже наприкінці 2020 року дефіцит бюджету Пенсійного фонду становив 13,2 млрд грн, а у 2021 – 9,1 млрд грн. При цьому у 2021 році обсяг підтримки з державного бюджету зменшився на 6,7 млрд грн (-3,6%) до 177,6 млрд грн (водночас борг Пенсійного фонду України перед Державним казначейством у тому ж році збільшився на 8,2 млрд грн – до 70,25 млрд грн).

У науковій літературі є пропозиції щодо вирішення цієї проблеми шляхом перегляду пенсійного віку відповідно до зростання тривалості життя. Зокрема, Бережна А.А.⁵⁵ та Саїнчук Н.В. вказують на те, що «підвищення пенсійного віку сприятиме частковому подоланню дефіциту фонду, зменшенню навантаження на платників внесків, також забезпеченню рівності трудових, пенсійних прав громадян незалежно від статі»⁵⁶.

Аналіз статистичних даних свідчить, що підвищення пенсійного віку в Україні наразі є недоцільним. Основна частина втрат тривалості життя спостерігається саме серед осіб працездатного віку, що призводить до того, що значна кількість населення не досягає пенсійного віку. Висока передчасна смертність серед осіб працездатного віку є ключовим фактором низької середньої тривалості життя в країні.

Наприклад, у 2016 році серед чоловіків віком 20-64 роки до 65-річного віку не доживали 39,7% осіб. Це вказує на те, що навіть за чинного пенсійного віку значна частина населення не отримує можливість скористатися пенсійними виплатами. Підвищення пенсійного віку лише посилить цю проблему.

Таким чином, вирішення проблеми дефіциту бюджету Пенсійного фонду шляхом значного підвищення пенсійного віку є недоцільним. Натомість доцільно сприяти розвитку недержавних накопичувальних

---

⁵⁴ Дефіцит Пенсійного фонду України поступово зменшується // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamkidiyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/13721-defitsitpensijnogo-fondu-ukrajini-postupovo-zmenshuetsya>.

⁵⁵ Проблеми фінансового забезпечення Пенсійного фонду України / А.А. Бережна // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 2. – С. 12-17.

⁵⁶ Саїнчук Н.В. Стан та перспективи розвитку пенсійного забезпечення в Україні / Н.В. Саїнчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – 2014. – Вип. 681. – С. 79-84.

пенсійних систем, що дозволить зменшити навантаження на державу у покритті дефіциту бюджету Пенсійного фонду.

Також є проблема значних розривів між пенсійними виплатами та заробітними платами. Відповідно до ст. 19 Закону України «Про пенсійне забезпечення», пенсії за віком призначаються у розмірі 55% заробітної плати, але не нижче за мінімальний розмір пенсії, який визначається на рівні мінімального споживчого бюджету⁵⁷.

Отже, існує значний розрив між мінімальними розмірами заробітної плати та пенсій. Через наявний дефіцит бюджету Пенсійного фонду швидке усунення цих розривів є малоімовірним. До цього також спричиняє історичне функціонування лише солідарної системи пенсійного забезпечення, за якої поточні працівники забезпечують пенсії нинішнім пенсіонерам. В умовах скорочення кількості працездатного населення в Україні бюджет Пенсійного фонду все важче наповнювати, що знижує можливості для суттєвого підвищення пенсій.

Вирішити цю проблему можливо за умови активного залучення громадян до накопичувальної та недержавної пенсійної системи, яка дозволить зменшити різницю між розмірами пенсій і заробітних плат завдяки надходженням із кількох джерел фінансування⁵⁸.

Відсутність інтересу населення до участі у формуванні власних пенсійних накопичень. Ця проблема нині проявляється одразу у кількох факторах. Передусім звернемо увагу на те, що, незважаючи на запровадження пенсійного забезпечення в Україні ще в 2003 році, воно не набуло поширення серед населення. І якщо станом на 31 березня 2011 року було зареєстровано 100 недержавних пенсійних фондів (з них відкрито у 2011 році 82 фонди і 41 адміністратора, то вже станом на 30 вересня 2022

---

⁵⁷ Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.

⁵⁸ Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. – 2018. – Вип. – 2. – Т. 3. – С. 31-34

року – 63 фонди та 19 адміністраторів⁵⁹. Тобто за 11 років кількість недержавних пенсійних фондів не просто не збільшилась, а суттєво зменшилась.

Також відсутність інтересу населення до участі у формуванні пенсійних накопичень проявляється у тому, що працюючі особи все ще добровільно погоджуються на отримання тіншових доходів⁶⁰. Державі досі не вдається провести повномасштабну детінізацію доходів не лише через недобросовісність роботодавців, а й тому, що самих працівників такий стан речей у повній мірі влаштовує. У результаті страждають інтереси нинішніх і майбутніх пенсіонерів.

Для вирішення цієї проблеми необхідно не лише на законодавчому рівні закріплювати примусові механізми фінансово-карального характеру, а й проводити широкомасштабну, просвітницьку роботу по добросовісній сплаті страхових внесків до бюджету держави із правдиво вказаних заробітків, фінансово обґрунтовуючи це тим, що ці ж відрахування формують їх пенсії у майбутньому.

Економічна криза та повномасштабна війна в Україні негативно позначаються на пенсійній системі, яка не може функціонувати незалежно від загального соціально-економічного контексту. Оскільки бюджет Пенсійного фонду залишається дефіцитним, покриття цього дефіциту здійснюється за рахунок Державного бюджету України. Водночас рівень пенсійних виплат безпосередньо пов'язаний із мінімальним споживчим бюджетом, який відображає купівельну спроможність громадян, а отже, і економічний стан держави.

Нині, через погіршення економічної ситуації, зростання пенсійних виплат є обмеженим, що, в свою чергу, впливає на низький рівень пенсійного

---

⁵⁹ Недержавні пенсійні фонди: хто пропонує найбільшу дохідність під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2023/03/24/102840278/>.

⁶⁰ Ткачук Я.В. Пів-України «нелегалів» результати дослідження тіншової зайнятості / Я.В. Ткачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/piv_ukrayini_nelegaliv_rezultati_doslidzhennya_tinovoyi_zaynyato_sti_n989868.

забезпечення громадян.

Окрім цього, слід врахувати кілька важливих факторів, спричинених війною:

- втрата Україною значної частини територій та підприємств, що на них функціонували, призвела до суттєвого скорочення надходжень до Пенсійного фонду;

- населення, що залишилося на окупованих територіях, не здійснює внесків до пенсійних фондів, але Україна все ще зберігає зобов'язання з пенсійного забезпечення громадян, які цього потребують на тимчасово окупованих територіях.

Таким чином, працездатне населення на підконтрольних територіях продовжує забезпечувати пенсійні виплати, зокрема й тим, хто мешкає на окупованих землях.

- значні державні витрати спрямовуються на армію та підтримку її ресурсного забезпечення, через що збільшення фінансування інших соціальних сфер стає проблематичним.

Отже, в умовах війни та супутніх економічних труднощів України суттєве зростання рівня пенсійного забезпечення населення в найближчий час виглядає малоімовірним.

- збільшення кількісного розриву між громадянами працездатного і непрацездатного віку.

Внаслідок сплеску народжуваності впродовж 60-70-х років та його критичного спаду впродовж 80-90-х років минулого століття Україна належить до держав із старіючим населенням, а це автоматично призводить до фінансового тягаря працюючих людей, які мають сплачувати внески до Пенсійного фонду⁶¹. Так, згідно зі статистичними даними в середньому на 100 померлих припадає 56 новонароджених, тобто число померлих в Україні

---

⁶¹ Саїнчук Н.В. Стан та перспективи розвитку пенсійного забезпечення в Україні / Н.В. Саїнчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – 2014. – Вип. 681. – С. 79-84.

перевищує число народжених фактично в два рази⁶².

Іншими словами, кількість громадян працездатного віку поступово зменшується, непрацездатного, навпаки, збільшується. Нині це вже являє собою проблему, адже в умовах нерозвиненості накопичувального та недержавного пенсійного забезпечення тягар наповнення Пенсійного фонду покладено саме на працездатне населення. Як наслідок, навантаження на них із роками буде лише зростати, як і дефіцит бюджету Пенсійного фонду⁶³.

Таким чином, виявлено найсуттєвіші проблемні аспекти пенсійного забезпечення, які не мають виключно правового вирішення і пов'язані з сучасним економічним, соціальним та воєнним станом в Україні.

Відповідно недосконалість пенсійної системи вимагає пошуку нових шляхів, спрямованих на її оптимізацію та осучаснення, яке повинно проводитися одночасно за трьома напрямками:

- 1) правовим – шляхом удосконалення законодавства у сфері пенсійного забезпечення;
- 2) організаційно-управлінським – шляхом розвитку державної політики у сфері пенсійного страхування, модернізації публічного управління у сфері пенсійного забезпечення та оптимізації роботи відповідних органів влади;
- 3) фінансовим – шляхом перегляду розмірів пенсійних внесків та пенсійних виплат, здійснення їх співвідношення до суми середньої заробітної плати в країні.

3.2 Перспективні напрямки реформування системи пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду

Реформування системи пенсійного забезпечення є актуальною темою для багатьох країн світу, адже від ефективності та стійкості цієї системи

⁶² Статистика, яка лякає: смертність в Україні перевищила народжуваність майже удвічі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/health/country/10157624-statistika-yaka-lyakaye-smertnistv-ukrajini-perevishchila-narodzhuvanist-mayzhe-udvichi-infografika>.

⁶³ Саїнчук Н.В. Стан та перспективи розвитку пенсійного забезпечення в Україні / Н.В. Саїнчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – 2014. – Вип. 681. – С. 79-84.

залежить добробут значної частини населення.

Пенсійні системи є невід'ємною складовою соціального захисту громадян і відображають специфіку історичного розвитку, традицій та економічних можливостей кожної держави. Незважаючи на відмінності, більшість країн використовують одну з двох основних моделей соціального захисту, що включають пенсійне забезпечення: «бісмарківську» та «бевериджську» (Рис. 3.1).

Модель соціального захисту «бісмарківського» типу ґрунтується на принципі страхування та передбачає диференційовані виплати залежно від рівня попередніх внесків. Її метою є забезпечення певного рівня доходу для працівників після виходу на пенсію відповідно до їхнього трудового внеску.

З іншого боку, «бевериджська» модель спирається на принцип солідарності та забезпечує базовий рівень пенсійних виплат для всіх громадян незалежно від їхніх попередніх внесків.

Кожна з цих моделей має свої переваги та недоліки в контексті забезпечення гідного рівня життя пенсіонерів та сталого функціонування системи пенсійного забезпечення⁶⁴. Вибір конкретної моделі залежить від потреб, пріоритетів та економічних можливостей держави. Проте, незважаючи на відмінності в підходах, система пенсійного забезпечення є невід'ємним елементом соціального захисту населення в усіх розвинених країнах світу.

⁶⁴ Белоусов В.М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України / В.М. Белоусов // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 37-42.

Рис. 3.1. Зв'язок між моделлю соціального захисту та системою пенсійного забезпечення (відображення основних ознак системи)

У контексті розгляду перспективних напрямків реформування системи пенсійного забезпечення в Україні з урахуванням зарубіжного досвіду, доцільно проаналізувати базові моделі соціального захисту, які слугують теоретичним підґрунтям для формування пенсійних систем різних країн світу.

Зокрема, **«бісмарківська» модель** соціального захисту, описана С. Білою, базується на принципі прямої залежності між рівнем соціальних виплат та тривалістю професійної діяльності людини. Ключовою ідеєю даної моделі є те, що соціальні права та захист громадян безпосередньо залежать від обсягу відрахувань, які робилися ними протягом усього трудового життя. При цьому держава виступає гарантом збереження таких відрахувань та регулятором соціально-страхових відносин. Загалом, «бісмарківська» модель залишається доволі поширеною та впливовою у світовій практиці соціального захисту⁶⁵.

Разом з тим, існують альтернативні підходи до побудови систем соціального забезпечення, які суттєво відрізняються від «бісмарківської» моделі. Прикладом такої відмінної моделі є **«бевериджська» система**, ґрунтована на принципі національної солідарності та фінансована за рахунок державного бюджету. На відміну від «бісмарківської» моделі, «бевериджська» не виключає комбінування з іншими формами соціального захисту, як-от страхові механізми, колективний професійний захист чи міжпрофесійний захист⁶⁶.

У контексті дослідження ефективності різних підходів до реформування систем пенсійного забезпечення, доречно проаналізувати

---

⁶⁵ Баранова В., Кулікова Є. Система пенсійного забезпечення України та євроінтеграційні процеси. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. №1. С.17-20

⁶⁶ Біла С. О. Реформування інституту пенсійного забезпечення: досвід країн ЄС. Історія народного господарства та економічної думки України (збірка наукових праць). URL: <http://www.infolibrary.com.ua/books-text-10874.html>

практичний досвід країн, які успішно впровадили ті чи інші моделі пенсійного захисту.

Зокрема, цінний матеріал для вивчення може надати приклад **Швеції**, пенсійна система якої, за оцінками багатьох науковців, є найбільш соціально-орієнтованою у світі. Досягнення високого рівня пенсійних виплат у Швеції (60-80% від розміру заробітної плати пенсіонерів) забезпечується комплексним підходом, що поєднує солідарні та накопичувальні складові. Зокрема, кожен працівник відраховує 18,5% від зарплати, з яких 16% спрямовується до солідарної пенсійної системи, а 2,5% - на індивідуальний накопичувальний рахунок у одному з 800 пенсійних фондів під жорстким державним контролем. Солідарна складова передбачає формування умовних індивідуальних накопичень, які індексуються залежно від зростання заробітних плат та демографічної ситуації⁶⁷.

Пенсійна система Австралії являє собою унікальний приклад, який варто ретельно вивчити в контексті можливого запозичення певного позитивного досвіду для реформування української системи пенсійного забезпечення. Ключовою особливістю австралійської моделі є її універсальний характер - право на отримання пенсії мають не лише громадяни країни, але й постійні іммігранти за умови перебування на території Австралії протягом встановленого періоду (10 років, з яких 5 - безперервно)⁶⁸. Вік виходу на пенсію наразі становить 65 років для чоловіків та жінок, однак планується його поступове підвищення до 67 років⁶⁹. Пенсійне забезпечення в Австралії реалізується через два компоненти: державну солідарну та приватну накопичувальну складові. На державну пенсію можуть претендувати всі громадяни, що досягли пенсійного віку та відповідають критерію осілості, незалежно від трудового стажу. Вартою

---

⁶⁷ Дороніна О. А., Сичова К. Особливості пенсійного страхування в закордонних країнах. ДонНУ. 2009. С. 1151-1159.

⁶⁸ Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. Світ фінансів. 2007. № 1 (10). С. 35- 45.

⁶⁹ Ткаченко Н. В. Вектори побудови пенсійних систем у країнах Європейського Союзу. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. Вип. 40. С. 32-42.

уваги є реалізація в австралійській моделі концепції «бевериджської» системи соціального захисту, що забезпечує рівний доступ до базового пенсійного забезпечення для всіх громадян. Разом з тим, наявність приватної накопичувальної складової стимулює австралійців до додаткових індивідуальних пенсійних заощаджень для підвищення рівня майбутніх пенсійних виплат.

Пенсійна система США, безсумнівно, є однією з найбільш розвинених та багатокомпонентних у світі, що робить її цікавим прикладом для вивчення в контексті реформування української моделі пенсійного забезпечення. Ключовою особливістю американської системи є її дворівнева структура - поєднання державних і приватних пенсійних програм. Це дозволяє громадянам США обирати оптимальні шляхи пенсійного забезпечення відповідно до індивідуальних потреб та обставин. Важливо відзначити, що розміри пенсій у США загалом є вищими, ніж у більшості європейських країн, що свідчить про високі стандарти соціального захисту. Разом з тим, американська модель більшою мірою розрахована на самостійність та фінансову спроможність громадян, що може створювати виклики для вразливих верств населення.

Окрему увагу привертають корпоративні пенсійні програми в приватному секторі, які забезпечують додаткові виплати працівникам згідно з умовами трудових контрактів. Це стає додатковим джерелом стабільного доходу для багатьох американців на пенсії. Що стосується віку виходу на пенсію, то в США він становить 65,5 років для обох статей. Такий підвищений поріг може свідчити як про вищу продуктивність американських працівників старшого віку, так і створювати проблеми для тих, хто не може продовжувати працювати через об'єктивні перешкоди⁷⁰.

Як бачимо, кожна з країн, Австралія, Швеція та США має свої особливості функціонування системи пенсійного забезпечення, проте

---

⁷⁰ Петрушка О. В., Баніт Ю. В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. Наука й економіка. 2015. № 1 (37). С. 19-27

найбільш вагомими факторами в цій галузі є солідарна система та політика уряду. У Австралії, наприклад, незалежно від стажу роботи, кожному громадянину виплачується пенсія, тоді як у США це можливо лише при наявності достатнього страхового стажу. У Швеції ж уряд активно залучає громадян до добровільної системи пенсійного забезпечення. Однак, дослідження показують, що навіть у країнах з відмінними моделями пенсійного забезпечення, системи можуть змінюватись через вплив різних факторів. Можемо побачити різноманітність підходів до організації пенсійних систем у розглянутих країнах - Австралії, Швеції та США. Кожна з цих держав має свою специфіку пенсійного забезпечення, що формувалася під впливом історичних, економічних, демографічних та інших чинників.

Проте, як можна помітити з наведених прикладів, ключовими елементами, які визначають ефективність тієї чи іншої пенсійної моделі, є принципи солідарності та державної політики в цій сфері. Зокрема, в Австралії реалізується «бевериджська» модель з наданням базової державної пенсії усім громадянам незалежно від трудового стажу. Натомість у США доступ до державної пенсії прямо залежить від тривалості сплати страхових внесків. А у Швеції держава активно заохочує громадян до участі в добровільній накопичувальній системі додатково до солідарної складової.

При розробці стратегії реформування пенсійної системи України важливо врахувати позитивний досвід інших країн, а також передбачити можливість періодичного коригування моделі, з огляду на мінливі обставини. Необхідно досягти оптимального поєднання принципів солідарності, індивідуальної відповідальності та активної ролі держави у пенсійному забезпеченні громадян.

Зараз, через складні умови війни та погіршення економічної ситуації, проведення реформи ускладнене. Однак, використовуючи зарубіжний досвід, Україна може реалізувати ряд заходів для покращення пенсійної системи⁷¹.

---

⁷¹ Панченко Н. В., Балацька В. А., Ключка О. В. Пенсійна система України: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 24-29.

Запозичення позитивних практик та врахування негативного досвіду зарубіжних моделей допоможе Україні вдосконалити пенсійне забезпечення та підвищити якість життя пенсіонерів. Але впровадження будь-яких змін має ґрунтуватися на ретельному аналізі демографічної ситуації, економічних можливостей та потреб населення, із забезпеченням соціального захисту вразливих верств.

Критично важливо забезпечити прозорість управління пенсійними фондами, залучати до цього процесу громадськість та фахівців для уникнення зловживань. Науковці наголошують на необхідності обрання чіткої моделі пенсійного забезпечення, що поєднуватиме солідарну, накопичувальну та приватну складові. Це забезпечить фінансову стійкість системи, мотивацію до праці та можливість використання пенсійних накопичень як інвестиційного ресурсу для економічного зростання⁷².

Досвід провідних країн демонструє ефективність багаторівневих пенсійних систем, що поєднують державне солідарне забезпечення, професійні накопичувальні фонди та індивідуальні пенсійні рахунки. Наразі пенсійна система України є надмірно залежною від дотацій і не здатна забезпечити достатній рівень пенсійних виплат. Тому необхідно здійснити реформування з упровадженням накопичувальних і приватних елементів, роздержавленням та підвищенням прозорості системи.

При розробці стратегії реформ слід врахувати особливості соціально-економічного та правового середовища країни.

Для досягнення балансу між соціальним захистом і фінансовою стійкістю пенсійних виплат можуть бути розглянуті наступні кроки:

1. **Перехід до накопичувальної пенсійної системи:** Багато країн, таких як Польща, Чилі, та країни Балтії, активно застосовують накопичувальні пенсійні системи, де громадяни за рахунок своїх внесків будують власні пенсійні фонди. Такий підхід дозволяє знизити

---

⁷² Салькова Т. В. Досвід формування та розвитку пенсійних систем у країнах Європейського Союзу. Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. 2018. № 1 (3). С. 83-91.

залежність від державних виплат і зменшити фінансове навантаження на Пенсійний фонд. Україна вже здійснює кроки до запровадження накопичувальної системи, однак її впровадження потребує розширення законодавчої бази, поліпшення фінансової грамотності громадян та створення ефективних механізмів для управління пенсійними накопиченнями.

2. **Інтеграція недержавних пенсійних фондів:** У багатьох країнах, таких як Великобританія та Німеччина, існує тісна співпраця між державними та недержавними пенсійними фондами. В Україні можна розвивати стимулювання участі громадян у недержавному пенсійному забезпеченні, створюючи для цього сприятливі податкові умови і підтримуючи інфраструктуру для накопичення та інвестування коштів.
3. **Збільшення гнучкості пенсійної системи:** Сучасні пенсійні системи в багатьох країнах дозволяють людям обирати варіанти виходу на пенсію в залежності від їхнього бажання та фінансових можливостей. Наприклад, в Норвегії існує система гнучких пенсій, коли людина може почати отримувати пенсію в будь-який момент після досягнення пенсійного віку, але зі зниженням розміру виплат в залежності від того, скільки років вона відклала вихід на пенсію.
4. **Поліпшення механізмів контролю та прозорості:** Задача забезпечення прозорості в управлінні пенсійними фондами є однією з найважливіших для України. Зарубіжний досвід, наприклад, у Скандинавських країнах, свідчить про те, що висока прозорість та нагляд дозволяють уникати корупційних схем та забезпечувати ефективне використання коштів.
5. **Інвестиційні стратегії та диверсифікація:** Країни, як-от Швеція, використовують розвинуті стратегії інвестування пенсійних накопичень, зокрема через фондові ринки. Україні слід розвивати та впроваджувати стратегії диверсифікації інвестицій, які забезпечать стабільне зростання пенсійних накопичень.

6. Реформи на законодавчому рівні: Для ефективного реформування пенсійної системи необхідно вдосконалити законодавство, зокрема щодо підвищення мінімальних пенсій, вдосконалення механізмів боротьби з ухиленням від сплати пенсійних внесків та розширення прав громадян у сфері пенсійного забезпечення.

Враховуючи цей досвід, Україні необхідно реалізувати реформи, які сприятимуть розвитку багатоканальної пенсійної системи, забезпеченню фінансової стабільності та підвищенню рівня життя пенсіонерів у майбутньому.

7. Кризові заходи для довгострокової стійкості. Система пенсійного забезпечення має адаптуватися до потреб як воєнного часу, так і післявоєнної відбудови. Це передбачає поступове реформування з урахуванням нинішніх викликів і перспективного переходу до накопичувальної системи. Розвиток недержавного пенсійного страхування та підвищення фінансової грамотності населення також сприятиме формуванню більш стійкої пенсійної системи у довгостроковій перспективі.

Проте, незалежно від обраної моделі, ключовими вимогами мають стати забезпечення прозорості пенсійної системи, захист прав пенсіонерів та довгострокова фінансова збалансованість пенсійних виплат. За умов реалізації вищезазначених заходів пенсійна система зможе адаптуватися до надзвичайних умов, забезпечуючи безперервність соціального захисту та підтримку фінансової стабільності країни.

ВИСНОВКИ

Проведене магістерське дослідження дозволяє зробити наступні висновки:

1. Основою сучасної пенсійної системи є концепції соціального захисту, які виникли в результаті еволюції суспільних відносин, економічних змін та процесів соціалізації.

Ключовими етапами в еволюційному розвитку є формування моделей пенсійного забезпечення, починаючи від систем індивідуальних накопичень та підтримки на основі родинних зв'язків до систем державного регулювання та соціального страхування.

Формування пенсійних систем і загалом систем соціального захисту завершилося у ХХ столітті: в індустріально розвинутих країнах — у першій половині століття, в інших — дещо пізніше.

Що стосується формування пенсійної системи України, то слід проаналізувати формування пенсійної системи під час перебування українських земель під управлінням різних держав, а також подальші зміни в часи перебування України у складі СРСР та після здобуття незалежності.

2. Організаційно-правове забезпечення пенсійної системи України включає в себе правові, організаційні та фінансові механізми, необхідні для ефективного функціонування пенсійної системи. Основними його елементами є: правова база; органи управління пенсійною системою; механізм збору пенсійних внесків; пенсійна політика та реформи, а також контроль та нагляд.

Таке організаційно-правове забезпечення сприяє стабільності пенсійної системи і її здатності ефективно функціонувати навіть у змінних економічних умовах.

3. Запровадження недержавного пенсійного забезпечення є важливою частиною пенсійної реформи в Україні. Проте, попри законодавчі ініціативи зі створення накопичувальної системи, цей сектор розвивається повільно. Причинами є низька довіра до приватних пенсійних фондів, низькі доходи населення та недостатня обізнаність громадян про переваги накопичувальних схем. Ситуація погіршилася внаслідок війни, особливо через дефіцит Пенсійного фонду, що ускладнює підвищення виплат.

Для розвитку недержавного пенсійного забезпечення потрібно зменшити навантаження на роботодавців, створити ефективну систему управління пенсійними коштами та інформувати населення про накопичувальні пенсії. Також важливими є економічні та фінансові реформи для безпеки й дохідності пенсійних інвестицій. Паралельно необхідно підвищити ефективність управління державним пенсійним фондом, забезпечуючи соціальний захист і стабільність пенсійних виплат для різних категорій населення.

4. Пенсійний фонд України займає ключову позицію в системі пенсійного забезпечення, виступаючи як основний виконавець державної політики у цій сфері. Він є публічною установою, яка від імені держави здійснює управлінські функції з пенсійного забезпечення, має визначену організаційну структуру та територіальну мережу. Його діяльність відзначається цільовим призначенням, некомерційністю, самоврядністю та позабюджетним фінансуванням. У своїй роботі Фонд керується такими принципами, як гуманізм, верховенство права, законність, рівноправність та наукова обґрунтованість.

ПФУ функціонує на основі солідарної системи (внески працюючих осіб спрямовуються на виплату пенсій нинішнім пенсіонерам) і поступово інтегрується з накопичувальною системою, що передбачає збереження коштів громадян на індивідуальних пенсійних рахунках.

У сучасних умовах ПФУ також виконує завдання з автоматизації процесів, запровадження електронних сервісів і цифровізації для спрощення

доступу громадян до послуг.

5. Призначення, виплата та доставка пенсій у період дії воєнного стану в Україні здійснюються з урахуванням складних умов, спричинених бойовими діями та переміщенням населення. Пенсійний фонд України адаптував свою роботу, щоб забезпечити стабільність і доступність пенсійних виплат для всіх категорій громадян. Для мінімізації фізичних контактів і спрощення процедур Пенсійний фонд України активно використовує онлайн-платформи. Через вебпортал ПФУ або мобільний застосунок можна подати заяву на призначення пенсії дистанційно. Застосовуються електронні документи та цифровий підпис для прискорення обробки запитів.

Пенсіонери, які виїхали з зон бойових дій, можуть звернутися за призначенням пенсії до будь-якого зручного територіального органу ПФУ. Дані з реєстру застрахованих осіб автоматично інтегруються для збереження безперервності виплат.

Основним способом отримання пенсій є зарахування коштів на банківські рахунки. Це забезпечує безпеку виплат, навіть у разі обмеженого доступу до фізичної інфраструктури. Громадяни можуть змінити банк для отримання пенсії через звернення до ПФУ або онлайн-сервіси.

Для пенсіонерів із тимчасово окупованих територій або зон активних бойових дій кошти накопичуються на рахунках до моменту, коли стане можливою виплата. Уряд передбачає додаткові виплати для пенсіонерів, які опинилися в складних життєвих обставинах через війну.

Для тих, хто отримує пенсію через «Укрпошту», забезпечується доставка за місцем проживання або в найближчі доступні відділення. У випадках неможливості доставки в зону бойових дій пенсії зберігаються до моменту відновлення доступу.

Для внутрішньо переміщених осіб доставка пенсій організовується за новим місцем проживання. Пенсіонери можуть змінити адресу доставки через звернення до «Укрпошти» або органів ПФУ.

6. На сьогодні вітчизняна сфера пенсійного забезпечення характеризується такими найсуттєвішими проблемними аспектами як: дефіцит бюджету Пенсійного фонду України; значні розриви у розмірах пенсійних виплат і заробітних плат; відсутність інтересу населення до участі у формуванні власних пенсійних накопичень; криза в економічній сфері та повномасштабна війна в Україні; ухилення платників податків від сплати відповідних страхових внесків; втрата Україною значної частини територій та підприємств, що на них функціонували, призвела до суттєвого скорочення надходжень до Пенсійного фонду; населення, що залишилося на окупованих територіях, не здійснює внесків до пенсійних фондів, але Україна все ще зберігає зобов'язання з пенсійного забезпечення громадян, які цього потребують на тимчасово окупованих територіях; збільшення кількісного розриву між громадянами працездатного і непрацездатного віку.

Відповідно недосконалість пенсійної системи вимагає пошуку нових шляхів, спрямованих на її оптимізацію та осучаснення, яке повинно проводитися одночасно за трьома напрямками:

- 4) правовим – шляхом удосконалення законодавства у сфері пенсійного забезпечення;
- 5) організаційно-управлінським – шляхом розвитку державної політики у сфері пенсійного страхування, модернізації публічного управління у сфері пенсійного забезпечення та оптимізації роботи відповідних органів влади;
- 6) фінансовим – шляхом перегляду розмірів пенсійних внесків та пенсійних виплат, здійснення їх співвідношення до суми середньої заробітної плати в країні.

7. Для вирішення виявлених проблем пенсійної системи необхідно здійснити всебічну реформу, що включатиме такі кроки: впровадження накопичувальної компоненти з залученням недержавних пенсійних фондів; уніфікацію правил нарахування пенсій незалежно від галузі зайнятості; стимулювання детінізації економіки через зменшення неформальної

зайнятості та підвищення ефективності збору податків; підтримку економічного зростання для збільшення надходжень до Пенсійного фонду та реформування солідарної системи для збалансування обсягів внесків і виплат.

Світовий досвід демонструє ефективність багаторівневих пенсійних моделей, які включають державну солідарну підтримку, професійну накопичувальну систему і добровільні пенсійні заощадження. Трирівнева система, що включає державний, корпоративний і приватний рівні, довела свою ефективність у багатьох розвинених країнах.

При розробці стратегії для України варто враховувати цей досвід, одночасно залишаючи простір для коригування моделі у відповідності до економічних змін. На відміну від передових моделей, українська пенсійна система наразі потребує невідкладних змін. З метою подолання кризи у пенсійній сфері доцільно впровадити багатокomпонентну модель, що включає обов'язкову накопичувальну систему з персоніфікованими рахунками, залученням недержавних фондів, створення умов для добровільного накопичувального забезпечення, демонополізацію і підвищення прозорості діяльності пенсійних фондів та удосконалення солідарної системи для покращення її збалансованості та ефективності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Арабчук Я. І. Фінансова стабільність – запорука соціальної політики(пфу від респекту до панахиди). Державне управління: удосконалення та розвиток. 2021. № 8. – URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2153>.
2. Баранова В., Кулікова Є. Система пенсійного забезпечення України та євроінтеграційні процеси. Науковий вісник Одеського національного економічного університету. №1. С.17-20.
3. Басай О.В. Правове забезпечення соціального захисту безробітних в Україні: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення» / О.В. Басай // Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.
4. Біла С. О. Реформування інституту пенсійного забезпечення: досвід країн ЄС. Історія народного господарства та економічної думки України (збірка наукових праць). URL: <http://www.infolibrary.com.uabooks-text-10874.html>
5. Бондалетова Т.О. Етапи становлення системи пенсійного забезпечення України Інновації та традиції в сучасній науковій думці: матер. третьої міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (21 – 23 серпня). Вінниця : 2014. С. 36 – 42.
6. Белоусов В.М. Підходи та моделі системи пенсійного забезпечення: міжнародний досвід для України / В.М. Белоусов // Держава та регіони. – 2013. – № 2. – С. 37-42.
7. Веселий В.С. Принципи функціонування Пенсійного фонду України як вектор його діяльності / В.С. Веселий // Аналітично-порівняльне правознавство. – 2021. – № 3. – С. 86-90.
8. Дефіцит Пенсійного фонду в 2014–2021 роки // Аналітичний портал «Слово і діло» [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

- <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/26/infografika/finansy/deficyt-pensijnohofondu-2014-2019-rokax>.
9. Дефіцит Пенсійного фонду України поступово зменшується // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fpsu.org.ua/napryamkidiyalnosti/sotsialne-strakhuvannya-i-pensijne-zabezpechennya/13721-defitsitpensijnogo-fondu-ukrajini-postupovo-zmenshuetsya>.
  10. Деякі питання виплати пенсії в разі втрати годувальника під час дії воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2022 р. № 377 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-2022-%D0%BF#Text>.
  11. Дороніна О. А., Сичова К. Особливості пенсійного страхування в закордонних країнах. ДонНУ. 2009. С. 1151–1159.
  12. Дучимінська Л.М. Принципи діяльності Пенсійного фонду України як суб'єкта запобігання злочинам / Л.М. Дучимінська // Вісник Пенітенціарної асоціації України. – 2019. – № 1(7). – С. 118-124.
  13. Загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : навчальний курс / [Зайчук Б. О., Зарудний О. Б., Березіна С. Б., Александров В. Т., Недбаєва С. М.]. Київ : НВП «АВТ», 2005. 256 с.
  14. Зайчук Б. О. Пенсійний фонд України. Організаційно–правові та соціально-економічні засади функціонування / Б. О. Зайчук, О. Б. Зарудний, С. Б. Березіна, В. Т. Александров. – Київ : АВТ, 2006. – 284 с.
  15. Кашковський О.П. Правоздатність організацій у сфері вибору видів діяльності / О.П. Кашковський // Юрист. – 2011. – № 10. – С. 35-43.
  16. Кириленко О. Пенсійна система України: на шляху реформування. Світ фінансів. 2016. № 3. С. 7-19.
  17. Конституція України від 26 червня 1996 року зі змінами та доповненнями станом на 11.11.2024 року - URL:

[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#
Text.](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text)

- 18.Кравченко І.О. Організація діяльності Пенсійного фонду України: Монографія / І.О. Кравченко. – Х.: Константа, 2017. – 404 с.
- 19.Липко Н. М. Аналіз сучасного стану пенсійної системи України та пошук шляхів її реформування. Економіка та суспільство. 2023. № 51. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2496>.
- 20.Лопаків В. С. Історія розвитку пенсійного забезпечення в Україні / В. С. Лопаків // Інтелігенція і влада : наук. зб. / Одес. нац. політехн. ун-т. – Одеса. : 2011. – Вип. 22 Сер.: Історія. – С. 132–138.
- 21.Марущак А.В. Діяльність пенсійного фонду України як 77 позабюджетного цільового фонду у контексті реформувань пенсійної системи / А.В. Марущак // Juris Europensis Scientia. – 2021. – № 6. – С. 59-63.
- 22.Марценюк-Розарьонова О.В. Державні цільові фонди України / О.В. Марценюк-Розарьонова, С.П. Стецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/9_DN_2010/Economics/61617.doc.htm.
- 23.Мелешко О. В. Історіографія виникнення сучасної системи пенсійного забезпечення як виду соціального захисту населення / О. В. Мелешко // Вісник СНАУ. Серія «Економіка та менеджмент» : наук. журнал. – Суми, 2008. – Вип. 12/1 (33). – С. 115–120.
- 24.Надточій Б. Пенсійне страхування в Україні : історичний аспект // Соціальний захист / [відп. ред. С. П. Фертенко]. 2000. № 3. С. 54–58.
- 25.Недержавні пенсійні фонди: хто пропонує найбільшу дохідність під час війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://minfin.com.ua/ua/2023/03/24/102840278/>.
- 26.Оверчук В. С. Історичний аспект розвитку пенсійної системи в Україні [Електронний ресурс] / В. С. Оверчук, Є. В. Калюга. – Режим доступу : https://irbisnbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe.

27. Панченко Н. В., Балацька В. А., Ключка О. В. Пенсійна система України: сучасний стан та перспективи розвитку. Економіка та держава. 2020. № 1. С. 24-29.
28. Петрушка О. В., Баніт Ю. В. Досвід реформування пенсійних систем зарубіжних країн та його використання в Україні. Наука й економіка. 2015. № 1 (37). С. 19-27.
29. Писаревська Г. І. Пенсійне забезпечення в Україні: сучасні тенденції та напрями розвитку. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2024. Том 9. № 2. С. 197 – 201. URL: http://ujae.org.ua/wp-content/uploads/2024/06/ujae_2024_r02_a33.pdf.
30. Піщуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. Світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова, 2017. 456 с. URL: <http://razumkov.org.ua/uploads/article/2017- PENSII.pdf>
31. Проблеми фінансового забезпечення Пенсійного фонду України / А.А. Бережна // Вісник економічної науки України. – 2013. – № 2. – С. 12-17.
32. Про внесення зміни до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» щодо призначення пенсії особам, які проживають на тимчасово окупованій території або на території, на якій ведуться бойові дії: Закон України від 20 березня 2023 р. № 2981-ІХ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2981-20#Text>.
33. Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування. Закон України № 1058-4 від 09.07.2003 р. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2464-17>.
34. Про затвердження Положення про Пенсійний фонд України: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 липня 2014 р. № 280 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280-2014-%D0%BF#Text>.

35. Про затвердження Порядку подання та оформлення документів для призначення (перерахунку) пенсій відповідно до Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування»: Постанова Правління Пенсійного фонду України від 25 листопада 2005 р. № 22-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1566-05#Text>.
36. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану: Постанова кабінету Міністрів України від 26 лютого 2022 р. № 162 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF>.
37. Про пенсійне забезпечення: Закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
38. Реформування пенсійної системи України у світлі європейських стандартів = Reforming Ukrainian Pension System in Light of European Standards : монографія / Василь Зеленко. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2023.
39. Ріппа М. Б. Порівняльна характеристика світових систем пенсійного забезпечення і страхування. Світ фінансів. 2007. № 1 (10). С. 35-45.
40. Саїнчук Н.В. Стан та перспективи розвитку пенсійного забезпечення в Україні / Н.В. Саїнчук // Науковий вісник Чернівецького національного університету. – 2014. – Вип. 681. – С. 79-84.
41. Салькова Т. В. Досвід формування та розвитку пенсійних систем у країнах Європейського Союзу. Публічне адміністрування: наукові дослідження та розвиток. 2018. № 1 (3). С. 83-91.
42. Синчук С.М. Право соціального забезпечення України: Навч. посіб. / С.М. Синчук, В.Я. Бурак – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2006. – 318 с.
43. Сирота І.М. Все про пенсії, допомогу, соціальний захист громадян України: Науково-практичний коментар та збірник нормативних актів / І.М. Сирота. – Вид. 5-те, перероб. та дод. – Х.: Одиссей, 2004. – 704 с.

- 44.Сокоринський Ю.В. Проблеми правового регулювання пенсійного забезпечення / Ю.В. Сокоринський // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2018. – 2018. – Вип. – 2. – Т. 3. – С. 31-34.
- 45.Сокурєнко О. А. Організаційно-правові засади та проблеми реалізації пенсійної реформи. Наукові записки. Серія: Право. 2023. № 14. С. 243-246. URL: <https://pravo.cuspu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/298>.
- 46.Статистика, яка лякає: смертність в Україні перевищила народжуваність майже удвічі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.unian.ua/health/country/10157624-statistika-yaka-lyakaye-smertnistv-ukrajini-perevishchila-narodzhuvanist-mayzhe-udvichi-infografika>.
- 47.Стопчак А. Ю. Історичні аспекти виникнення та еволюції соціального захисту населення в Україні / А. Ю. Стопчак // Вісник Хмельницького національного університету: наук. журн. – Хмельницьк : 2010. – № 1. – Т. 1. – С. 60–64.
- 48.Ткаченко Н. В. Вектори побудови пенсійних систем у країнах Європейського Союзу. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. 2014. Вип. 40. С. 32-42.
- 49.Ткачук Я.В. Пів-України «нелегалів» результати дослідження тіньової зайнятості / Я.В. Ткачук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://24tv.ua/piv_ukrayini_nelegaliv_rezultati_doslidzhennya_tinovoyi_zaynatosti_n989868.
- 50.Якимів А. І. Розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук спец. : 08.01.01 «Економічна теорія»/ А. І. Якимів ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Львів : 2004. – 246 с.
51. Якимів А. І. Формування і розвиток системи пенсійного забезпечення в Україні : монографія. Львів : Афіша, 2003. 448 с.
52. Я. Арабчук Фінансова стабільність – запорука соціальної політики(ПФУ від респекту до панахиди)

